

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн»

для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право», що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти

Дніпро
2018

Ухвалено до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
18 жовтня 2018 р., протокол № 2

РЕЦЕНЗЕНТИ:

С.Г. Каюк, доцент кафедри Історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.

В.М. Малишко, доцент кафедри Європейського та міжнародного права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат юридичних наук, доцент.

Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право», що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти / Л.А. Філянїна, Ю.С. Завгородня, К.О. Долгорученко, Ю.Г. Мороз. – Дніпро: Дніпроп. держ. у-т внутр. справ ; 2018. – 95 с.

Методичні рекомендації підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн». Самостійне вивчення теоретичного курсу необхідне для розуміння цілісної системи поглядів на державний і суспільний лад на одному з етапів їх становлення; ознайомлення з установами та інститутами Античності, Середньовіччя, Нового і Новітнього часу, що вплинули на сучасну юридичну культуру; вміння прогнозувати основні тенденції розвитку сучасної держави.

Розраховано на здобувачів вищої освіти і викладачів вищих правничих навчальних закладів, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями історії держави і права зарубіжних країн.

© ДДУВС, 2018 рік
© Філянїна Л.А., 2018 рік
© Завгородня Ю.С., 2018 рік
© Долгорученко К.О., 2018 рік
© Мороз Ю.Г., 2018 рік

ЗМІСТ

Передмова	4
Структура (тематичний план) навчальної дисципліни	10
Тема 1. Історія держави і права зарубіжних країн як наука та навчальна дисципліна	12
Глосарій до теми 1	16
ТЕМА 2. Розвиток первісного суспільства та генеза держави і права	17
Глосарій до теми 2	22
ТЕМА 3. Держава і право країн Стародавнього Сходу	22
Глосарій до теми 3	28
ТЕМА 4. Держава і право країн Античності	31
Глосарій до теми 4	35
ТЕМА 5. Держава і право країн Європи у Середні віки	37
Глосарій до теми 5	43
ТЕМА 6. Держава і право Середньовічного Сходу	43
Глосарій до теми 6	48
ТЕМА 7. Держава і право Великої Британії у Новий та Новітній час	48
Глосарій до теми 7	55
ТЕМА 8. Держава і право Франції у Новий та Новітній час	60
Глосарій до теми 8	65
ТЕМА 9. Держава і право США у Новий та Новітній час	67
Глосарій до теми 9	73
ТЕМА 10. Держава і право Німеччини у Новий та Новітній час	75
Глосарій до теми 10	80
ТЕМА 11. Держава і право Японії та Китаю у Новий та Новітній час	81
Глосарій до теми 11	85
Критерії оцінювання	87
Рекомендована література	88

ПЕРЕДМОВА

Самостійна робота є однією з форм освітнього процесу, що передбачає особисте опанування здобувачем вищої освіти окремих питань з метою поглиблення і закріплення знань, отриманих на лекції, а також розвиток навичок пошуку, викладу і узагальнення навчального матеріалу.

Метою самостійної роботи здобувачів вищої освіти є оволодіння фундаментальними знаннями, професійними вміннями та навичками діяльності за профілем, досвідом, творчої діяльності. Самостійна робота здобувачів вищої освіти сприяє розвитку самостійності, відповідальності і організованості, творчого підходу до вирішення завдань навчального і професійного рівня.

Правильна організація самостійної роботи необхідна для оволодіння навчальною дисципліною «Історія держави і права зарубіжних країн, оскільки обсяг аудиторних занять не дозволяє розглянути на лекціях і семінарах всі без винятку розділи. Крім того, успішність самостійної роботи багато в чому визначає успішність здачі заліку та подальшої практичної діяльності, так як тільки в рамках виконання самостійної роботи здобувач вищої освіти отримує навички практичної діяльності.

Метою методичних рекомендацій щодо виконання самостійної роботи є забезпечення ефективності самостійної роботи здобувачів вищої освіти на основі організації їх виконання.

Завданнями методичних рекомендацій щодо виконання самостійної роботи здобувачем вищої освіти є:

- активізація самостійної роботи;
- вироблення умінь і навичок раціональної роботи з нормативною, правовою, довідковою документацією і спеціальною літературою;
- управління пізнавальною діяльністю;
- поглиблення і розширення систематизація та закріплення отриманих теоретичних знань і практичних умінь;
- формування самостійності мислення, здібностей до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації;
- розвиток дослідницьких умінь.

Функціями методичних рекомендацій щодо виконання самостійної роботи здобувачем вищої освіти є:

- визначення змісту роботи щодо оволодіння програмним матеріалом;
- встановлення вимог до результатів вивчення дисципліни;
- якісна підготовка до занять;
- організація закріплення отриманих знань і навичок поза аудиторних занять.

Для успішного засвоєння здобувачами вищої освіти відповідних тем навчальної дисципліни необхідно обов'язкове якісне виконання наступних видів робіт:

– вивчення і систематизація офіційних національних документів – законів, постанов, указів, нормативно-інструкційних, історичних джерел і довідкових матеріалів з використанням інформаційно-пошукових систем глобальної мережі «Інтернет»;

– вивчення навчальної, наукової та методичної літератури, матеріалів періодичних видань із залученням електронних засобів офіційної, статистичної, періодичної та наукової інформації;

– складання конспектів науково-дослідних публікацій, а також створення власних електронних баз даних;

– участь у роботі курсантсько-студентських наукових конференцій.

Самостійна робота з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» передбачає її виконання в наступних видах: самостійне вивчення теоретичного матеріалу, написання реферату чи есе, виконання окремих завдань (робота з першоджерелами, підбір відеоматеріалів з теми, складання та заповнення таблиць і кросвордів) та інше.

Види самостійної роботи обрані відповідно до цілей і завдань вивчення навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн». Кожен з видів самостійної роботи переслідує свою мету.

Так, самостійне вивчення теоретичного курсу необхідно для розуміння цілісної системи поглядів на державний і суспільний лад на одному з етапів їх становлення; ознайомлення з установами та інститутами Античності, Середньовіччя, Нового і Новітнього часу, що вплинули на сучасну юридичну культуру; вміння прогнозувати основні тенденції розвитку сучасної держави.

Написання реферату (есе) дозволяє більш глибоко познайомитися з проблемами світового досвіду побудови державних і правових систем, виявити стійкі тенденції та конкретно-історичні закономірності їх становлення та еволюції. Темі рефератів (есе) узгоджуються на кафедрі з науково-педагогічним працівником, що веде семінари. При підготовці реферату можна користуватися даними методичними рекомендаціями щодо організації самостійної роботи.

Реферати (есе) здаються науково-педагогічному працівнику, який веде семінарські заняття з дисципліни в групі, де навчається здобувач вищої освіти в день консультації, що передує семінарському заняттю з обраної теми.

Виконання завдань дозволяє отримати навички роботи та опрацювання першоджерел, міжнародних документів, тлумачення і застосування норм конституційного права зарубіжних держав. Обсяг завдання визначає науково-педагогічний працівник, який проводить семінарські заняття в групі, де навчається здобувач вищої освіти. При виконанні завдань можна використовувати посібник щодо проведення семінарських занять з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн», а також дані методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи. Виконане завдання здається науково-педагогічному працівнику, який веде семінарські заняття з дисципліни в групі, де навчається здобувач вищої освіти в день проведення семінарського заняття.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми після вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти повинні:

знати:

1) на понятійному рівні:

а) хронологічні межі, найважливіші факти, події та явища з історії державно-правового розвитку зарубіжних країн;

б) поняття та терміни, притаманні для відповідного етапу розвитку держави і права в зарубіжних країнах.

в) форми держави: форма державного правління, форма політичного режиму та форма державно-територіального устрою в різні епохи;

г) основні інститути конституційного, цивільного, кримінального і кримінально-процесуального права в країнах Західної та Східної цивілізацій.

2) на фундаментальному рівні:

а) загальні закономірності та особливості процесів державо-правотворення в країнах Західної та Східної цивілізацій;

б) процес становлення права нового (буржуазного) типу у країнах Західної цивілізації, формування світових правових сімей;

в) процес становлення та розвиток галузей права: конституційного (державного), цивільного та суміжних галузей права, кримінального права та кримінального процесу в зарубіжних країнах;

г) сутність права в різні історичні періоди.

вміти:

1) на репродуктивному рівні:

а) використовувати історично-правовий досвід історії держави і права зарубіжних країн в юридичній практиці;

б) визначати межі можливого використання зарубіжного досвіду в розбудові української держави.

2) на алгоритмічному рівні:

а) вміння розуміти механізм діяльності державної влади і правоохоронних органів;

б) вміння здійснювати тлумачення нормативних актів, спираючись на навички тлумачення законів минулого;

3) на евристичному рівні:

а) пізнання нового в державно-правовому житті;

б) відкриття раніше невідомих закономірностей існування держави і права;

4) на творчому рівні:

а) аналізувати процеси державотворення в зарубіжних країнах, визначати його загальні та специфічні риси в країнах Західної та Східної цивілізацій;

б) систематизувати та узагальнювати досвід державно-правового розвитку зарубіжних країн;

в) застосовувати різноманітні наукові методи, здійснюючи порівняльний аналіз правових актів та інших документів спираючись на принципи історизму та об'єктивності;

г) прогнозувати розвиток суспільно-політичного та правового життя в Україні та світі, спираючись на знання історії держави і права зарубіжних країн.

Методика написання письмових робіт з дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн»

РЕФЕРАТ. Написання рефератів є необхідним елементом навчального процесу при підготовці здобувача вищої освіти з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн».

Основною метою виконання даної роботи є розвиток мислення та творчих здібностей здобувача вищої освіти. Написання реферативного дослідження вимагає самостійності та творчого підходу. Основною метою роботи є розкриття однієї з тем, запропонованих у даних методичних рекомендаціях чи обраних самим здобувачем вищої освіти, за погодженням з науково-педагогічним працівником. Здобувачу надається право вибору теми реферату в межах тематики, яка визначається кафедрою.

Загальними вимогами до реферату є чіткість і логічна послідовність викладу матеріалу, переконливість аргументації, стислість і ясність формулювань, обґрунтованість особистих припущень автора.

Здобувач вищої освіти в обов'язковому порядку повинен наводити посилання на джерела, які він використовував при написанні роботи. Оформлення посилань на першоджерела може здійснюватися у вигляді підрядкової примітки (з проставлянням верхнього індексу). При оформленні посилань на першоджерела необхідно зазначати відомості про джерело відповідно до правил бібліографічного опису.

В кінці роботи автор повинен скласти список використаної літератури із зазначенням джерел публікації. У списку повинні бути зазначені нормативні та доктринальні джерела.

Алгоритм написання реферату:

1. приступати до написання реферату слід лише після вивчення літератури, складання остаточного варіанта плану;

2. писати реферат необхідно самостійно, не допускаючи переписування навчальних посібників, монографій та іншого. При цитуванні в роботі обов'язкове посилання на першоджерело, дотримуватися правил їх оформлення, не порушуючи авторські права;

3. у разі невиконання цих вимог реферат оцінюється незадовільно (Нуль балів).

Реферат повинен бути виконаний на одній стороні стандартних листів паперу формату А4 (210x297 мм), шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14, через одинарний міжрядковий інтервал. Абзацний відступ – 1,25 (5 знаків).

Надрукований текст повинен мати поля: верхнє – 20 мм, праве – 10 мм, лїве – 30 мм, нижнє – 20 мм. Загальний обсяг роботи повинен складати не бїльше 10 сторїнок.

ЕСЕ. Жанр фїлософської, лїтературно-критичної, їсторичної, публїцистичної прози, що поєднує пїдкреслено їндивїдуальну позицію автора з невимушеним, часто парадоксальним викладом, орієнтованим на розмовну мову.

Суттєвими ознаками есе є наявність конкретної теми або питання, особистїсний характер сприйняття проблеми та її осмислення, вїдносно невеликий обсяг, вїльна композиція, невимушенїсть розповїдї й парадоксальнїсть, прагнення чимось здивувати читача. При цьому для есе необхідна внутрїшня смислова єднїсть.

Алгоритм написання есе.

1. уважно прочитати тему есе. Для того, щоб зняти сумнїви в тому, чи правильно вїн розумїє тему, здобувач вищої освїти повинен своїми словами переформулювати фразу, визначивши головну думку.

2. в обов'язковому порядку здобувач вищої освїти повинен висловити своє особистїсне ставлення до обраної теми в чїтко вираженому формулюваннї («Я згоден», «Я не згоден», «Я не зовсїм згоден», «Я згоден, але частково» або подїбними за значенням ї змїстом фразами).

3. в обов'язковому порядку здобувач вищої освїти повинен викласти своє розумїння змїсту висловлення.

4. пїдїбрати аргументи для пїдтвердження своєї думки. Аргументи повиннї бути переконливими, обґрунтованими. В якостї аргументів використовуються данї вїдповїдних наукових дослїджень, їсторичних фактів, фактів з громадського чи особистого життя.

Кїлькїсть аргументів в есе не обмежена, але найбільш оптимальним для розкриття теми є 3-5 аргументів.

5. Завершувати есе необхідно висновком, в якому коротко пїдводиться пїдсумок роздумів ї мїркуванням: «Таким чином, на пїдставї усього вищевикладеного, можна стверджувати, що автор мав рацію в своєму висловлюваннї».

СКЛАДАННЯ ТАБЛИЦЬ(СХЕМИ). Систематизація об'ємної їнформації, яка зводиться в рамки таблицї (схеми). Формування структури таблицї (схеми) вїдображає схильнїсть того, хто навчається до систематизації матерїалу ї удосконалює його вмїння щодо структурування їнформації. Стислїсть викладу їнформації характеризує здатнїсть до її узагальнення.

В рамках таблицї (схеми) наочно вїдображаються як роздїли однїєї теми (одноплановий матерїал), так ї роздїли рїзних тем (багатоплановий матерїал). Такї таблицї (схеми) створюються як допомога у вивченнї великого обсягу їнформації, бажаючи надати йому оптимальну форму для запам'ятовування.

Доречним до кожної таблиці (схеми) надавати коментарі з посиланням на першоджерела.

КРОСВОРД. Кросворд – гра-задача, яка полягає у вписуванні літер у перехресні рядки клітинок накресленої фігури так, щоб за горизонталлю та вертикаллю вийшли загадані слова.

Складання кросворду допомагає здобувачам вищої освіти більш глибоко засвоїти зміст теми, ознайомитися з понятійним апаратом, зрозуміти сутність ключових понять. Для складання кросворду здобувач вищої освіти має визначити контрольні слова. Без контрольного (-них) слова (слів) кросворд не дійсний!

Вимоги до складання кросворду:

- кросворд охоплює відповідну навчальну тему курсу;
- містить не менше 20-25 термінів;
- має 1-3 контрольні слова;
- кросворд має бути компактним і відповідати основному правилу складання класичних кросвордів – слова можуть перетинатися, але не можуть мати суміжних клітин;
- мова – українська;
- всі терміни мають відповідати програмі навчального курсу.

Не допускається використання термінів з інших курсів, скорочень та аббревіатур;

- завдання до включених до кросворду термінів мають бути у вигляді їх повних визначень, поруч у дужках подається правильна відповідь;
- кількість слів по вертикалі і по горизонталі має бути приблизно однаковою.

Кросворд, набраний на комп'ютері (шрифт 14, інтервал 1,0) здається викладачеві в охайному вигляді за такою структурою:

- титульна сторінка;
- заповнена сітка кросворду з проставленою нумерацією клітин;
- перелік завдань має бути надрукований у стовпчик (із зазначенням у дужках поряд із завданням правильних відповідей);
- перелік відповідей, надрукованих у стовпчик (з відповідною нумерацією);
- список використаної літератури.

Бажаємо успіхів!

Структура (тематичний план) навчальної дисципліни

№ теми	Назви тем	Кількість годин за видами занять						Самост. р. / індив. р.	Використання ТЗН та інших Дидактичних засобів	Взаємозв'язок з іншими навчальними дисциплінами
		Разом годин	Аудиторна робота							
			Всього	Лекції	Семінари	Практ. заняття	МК (годин)			
1	Історія держави і права зарубіжних країн як наука та навчальна дисципліна	5	2	2				3	ІДПУ – т. 1, ТДП – т. 1	
2	Розвиток первісного суспільства та генеза держави і права	6	4	2	2			2	Мультимедійна презентація ТДП – т. 2	
3	Держава і право країн Стародавнього Сходу	9	4	2	2			5	Мультимедійна презентація ТДП – т. 5	
4	Держава і право країн Античності	9	4	2	2			5	Мультимедійна презентація ТДП – т. 5	
5	Держава і право країн Європи у Середні віки	9	4	2	2			5	Мультимедійна презентація ТДП – т. 5	
6	Держава і право країн Середньовічного сходу	7	2	2				5	Мультимедійна презентація ТДП – т. 5	
7	Держава і право Великої Британії у новий та новітній час	9	4	2	2			5	Мультимедійна презентація ТДП – т. 5, КП – т. 6	
8	Держава і право Франції у новий та новітній час	9	4	2	2			5	Мультимедійна презентація ТДП – т. 5, КП – т. 6	
9	Держава і право США у новий та новітній час	9	4	2	2			5	Мультимедійна презентація ТДП – т. 5, КП – т. 6	
10	Держава і право Німеччини у	9	4	2	2			5	Мультимедійна презентація ТДП – т. 5, КП – т. 6	

	новий та новітній час									
11	Держава і право Японії та Китаю у новий та новітній час	7	2		2			5	Мультимедійна презентація	ТДП – т. 5, КП – т. 6
	Модульний контроль	2	2				2			
	Усього за семестр	90	40	20	18		2	50		
	Форма підсумкового контролю	Залік								

ТЕМА 1. ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

Під час вивчення цієї теми важливим є з'ясування співвідношення об'єкта та предмета науки (як і навчальної дисципліни). Здобувач вищої освіти має з'ясувати, що об'єкт пізнання є ширшим за предмет, відповідно, останній є складовою першого. Юридичні науки, маючи спільний об'єкт, яким у загальному виступають держава і право, відрізняються саме своїм предметом. Предметом історії держави та права зарубіжних країн є загальні й специфічні закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права окремих країн у конкретно-історичних умовах та в хронологічній послідовності. Зважаючи на предмет навчальної дисципліни, визначте її місце у системі юридичних наук.

Не менш важливе значення для опанування змісту дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» має розуміння системи побудови курсу, яка ґрунтується переважно на формаційному підході до розвитку соціуму, за якого виокремлюються первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична (буржуазна), комуністична формації (К/ Маркс, Ф. Енгельс). Зважаючи на актуалізацію у сучасній гуманітарній науці цивілізаційного підходу до пізнання суспільства та його розвитку, подумайте над питанням можливість його використання при вивченні історії держави і права зарубіжних країн (при цьому урахуйте факт того, що К. Маркс і Ф. Енгельс визнавали обмеженість формаційного підходу межами Європи).

Найбільш складним для розуміння питанням стане питання методології пізнання предмету історії держави і права зарубіжних країн, розглядаючи яке необхідно з'ясувати структуру системи засобів (способів) пізнання держави і права. Особливу увагу необхідно приділити історичному підходові, а також пануючому типу правового світогляду (зокрема, останній визначає: яке явище ми сприймаємо як право та, відповідно, що вивчаємо).

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Розуміння сутності предмету, принципів вивчення історії держави і права зарубіжних країн, методології навчальної дисципліни, основних загально філософських, загальнонаукових та спеціальнонаукових методів дослідження державо-правових явищ і процесів сприяє усвідомленню слухачами закономірностей генези та еволюції історичних форм державності, правових звичаїв та норм і становить фундамент для вивчення основних правових дисциплін.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Історія держави і права зарубіжних країн як наука: значення для майбутнього правника.

2. Історія держави і права зарубіжних країн як навчальна дисципліна: значення для майбутнього правника.

3. Історія держави і права зарубіжних країн: необхідність зміни парадигми.

4. Історія держави і права зарубіжних країн у європейській правовій традиції

5. Історія держави і права зарубіжних країн через нормативістське та природно-правове розуміння.

6. Історія держави і права зарубіжних країн через призму правового плюралізму.

7. Історія держави і права зарубіжних країн та юридична компаративістика.

8. Історія держави і права зарубіжних країн та теорія держави і права.

9. Історія держави і права зарубіжних країн та історія держави і права України.

10. Історія держави і права зарубіжних країн та міжнародне право.

11. Вивчення історії держави і права зарубіжних країн у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

12. Методологічні проблеми в дослідженні історії держави і права зарубіжних країн.

13. Історія права в системі юридичної освіти.

14. Чому значна частина матеріалу дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» і до сьогодні висвітлюється через ототожнення права і закону?

2. Заповніть порівняльну таблицю.

Філософські методи пізнання	Загальнонаукові методи пізнання	Спеціальнонаукові методи пізнання

3. Складіть схему за однією з обраних тем:

1. Філософські методи пізнання
2. Загальнонаукові методи пізнання.
3. Спеціальнонаукові методи пізнання.

4. Складіть кросворд до теми №1.

5. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з цієї теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10-ти джерел).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Доповніть речення: «історія держави і права зарубіжних країн не виконує ...

- а) пізнавальну функцію;
- б) перспективну функцію;
- в) евристичну функцію;
- г) ідеологічну функцію.

2. Якому поняттю відповідає наступна дефініція «форма організації суспільства, що поширює владу на всю свою територію та населення, що на ній перебуває видає загальнообов'язкові правила поведінки, встановлює податкову систему та володіє суверенітетом»?

- а) держава;
- б) політична система;
- в) цивілізація;
- г) формація.

3. Якому поняттю відповідає наступна дефініція «відносно замкнений локальний стан суспільства, що ґрунтується на спільності географічних, релігійних, психологічних, культурних та інших ознак»?

- а) держава;
- б) політична система;
- в) цивілізація;
- г) формація.

4. Загальні та специфічні закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права окремих країн у конкретно-історичних умовах та в хронологічній послідовності є предметом...

- а) історії держави і права зарубіжних країн;
- б) історії держави і права України;

- в) теорії держави і права;
- г) юридичної деонтології.

5. Якому поняттю відповідає наступна дефініція «це порядок суспільних відносин, який знаходить свій вияв у правомірній поведінці людей»?

- а) право;
- б) мораль;
- в) закон;
- г) дисципліна.

6. Який із методів застосовується для пізнання державно-правових явищ?

- а) історичний;
- б) пропедевтичний;
- в) політичний;
- г) економічний.

7. Назвіть розробників формаційного підходу до розвитку суспільства:

- а) К. Маркс і Ф. Енгельс;
- б) К. Маркс і Е. Дюркгейм;
- в) Ф. Енгельс і Д. Бруно;
- г) М. Вебер і А. Тойнбі.

8. Назвіть розробників цивілізаційного підходу до розвитку суспільства:

- а) К. Маркс;
- б) В. Ульянов;
- в) Ф. Енгельс;
- г) А. Тойнбі.

9. Назвіть історичний тип держави:

- а) буржуазний;
- б) інформаційний;
- в) прогресивний;
- г) постіндустріальний.

10. Як називається історичний тип суспільства, що ґрунтується на певному способі виробництва та домінуванні відповідної форми власності?

- а) суспільно-економічна формація;
- б) цивілізація;
- в) федерація;
- г) постіндустріалізація.

11. За якого підходу до розуміння права воно ототожнюється із законом?

- а) нормативістським;
- б) соціологічним;
- в) природно-правовим;
- г) психологічним.

12. Чи тотожними є поняття «формація» і «цивілізація»

- а) так, вони є тотожними;
- б) ні, вони мають різний зміст;
- в) цивілізація є складовою частиною формації;
- г) формація є складовою частиною цивілізації.

13. Яким чинникам надано пріоритет при розумінні цивілізації?

- а) політичним;
- б) економічним;
- в) культурним;
- г) географічним.

14. Пріоритет економічного фактору покладений у основу...

- а) формаційного підходу;
- б) цивілізаційного підходу;
- в) формаційного і цивілізаційного підходів;
- г) відсутня правильна відповідь.

15. Якому поняттю відповідає наступна дефініція «теоретико-історична юридична наука, що вивчає загальні й специфічні закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права окремих країн у конкретно-історичних умовах та в хронологічній послідовності»?

- а) історія держави і права зарубіжних країн;
- б) історія держави і права України;
- в) юридична наука;
- г) юриспруденція.

ГЛОСАРІЙ

Держава – форма організації суспільства, що поширює владу на всю свою територію та населення, що на ній перебуває видає загальнообов'язкові правила поведінки, встановлює податкову систему та володіє суверенітетом.

Історія держави і права зарубіжних країн – теоретико-історична юридична наука, що вивчає загальні й специфічні закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права окремих країн у конкретно-історичних умовах та в хронологічній послідовності.

Методологія історії держави і права зарубіжних країн – система принципів, підходів та методів пізнання загальних і специфічних закономірностей виникнення, функціонування та розвитку держави і права

окремих країн у конкретно-історичних умовах та в хронологічній послідовності, а також учення про цю систему.

Право – це порядок суспільних відносин, який знаходить свій вияв у правомірній поведінці людей (соціологічне розуміння).

Предмет історії держави і права зарубіжних країн – загальні й специфічні закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права окремих країн у конкретно-історичних умовах та в хронологічній послідовності.

Суспільно-економічна формація – історичний тип суспільства, що ґрунтується на певному способі виробництва та домінуванні відповідної форми власності.

Функції історії держави і права зарубіжних країн – це основні напрями її теоретичного впливу на систему інших юридичних наук та практичного впливу на суспільство, з метою його поступального прогресивного перетворення.

Цивілізація – відносно замкнений локальний стан суспільства, що ґрунтується на спільності географічних, релігійних, психологічних, культурних та інших ознак.

ТЕМА 2. РОЗВИТОК ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ГЕНЕЗА ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

Опанування змісту цієї теми має важливе методологічне значення для подальшого розуміння здобувачами вищої освіти процесу генези і розвитку державно-правових явищ, закономірностей і тенденцій, які склалися у цій соціальній сфері. Вивчаючи цю тему необхідно звернути увагу на характерні риси: а) різних форм організації суспільства: первісне стадо, клан, рання родова община, пізня родова община, виокремивши при цьому причини їх зміни та з'ясувавши передумови розвитку додержавних інститутів соціальної регуляції; б) різних форм влади первісного суспільства: вождівства, військової демократії, протодержави.

Особлива увага здобувачів вищої освіти має акцентуватися на вияві впливу суспільного розподілу праці, диференціації соціальних функцій на формування державної влади і становлення права.

Пізнання положень теми буде неповним, якщо здобувачі вищої освіти не долучаться до дискусії про первинність права і держави як соціальних явищ відносно один одного, оскільки вивчення антагоністичних поглядів на соціальне регулювання в умовах первісного суспільства – або через концепцію мононорм (яка властива радянській історичній науці), або через концепцію архаїчного права (яка властива європейській історичній науці), які дають різні відповіді на означене питання – передбачає формування власного бачення

щодо суті первісного регулятора суспільних відносин. Здобувачі вищої освіти мають врахувати, що сучасний стан розвитку правничої освіти виходить з ідеї про первинність права стосовно держави, про обмеженість меж розсуду органів публічної влади нормами права.

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Вивчення цієї теми дає розуміння головних передумов розвитку додержавних інститутів соціальної регуляції, перших форм соціальної організації людини тощо та закладає основи правового світогляду майбутнього юриста. Сприйняття здобувачем вищої освіти концепції мононом передбачає усвідомлення первинності держави відносно права та сприяє формуванню нормативістського правового мислення, а сприйняття концепції архаїчного права, навпаки, передбачає усвідомлення первинності права відносно держави та сприяє формуванню природно-правового мислення.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Класифікація первісного суспільства.
2. Періодизація первісного суспільства.
3. Перші форми соціальної організації людини.
4. Первісне стадо..
5. Клан.
6. Рання родова община.
7. Пізня родова община.
8. Вікові групи, чоловічі (жіночі) союзи і спілки у розвитку особистого статусу первісної людини.
9. Розпад родоплемінного ладу.
10. Вплив суспільного розподілу праці, диференціації соціальних функцій на формування державної влади і становлення права.
11. Форми влади первісного суспільства.
12. Саморегуляція у первісному суспільстві та причини виникнення державної регуляції.
13. Поняття мононом у первісному суспільстві.
14. Соціальні норми первісного суспільства.
15. Первинність права стосовно держави.
16. Монономи чи архаїчне право?
17. Розвинута демократія: додержавницьке чи сучасне суспільство?
18. Звичаєве право.

2. Заповніть порівняльну таблицю (критерії порівняння визначте самостійно).

	Норми первісного суспільства	Норми сучасного суспільства

3. Складіть схему за однією з обраних тем:

1. Органи влади у додержавному суспільстві.
2. Ознаки архаїчного права.
3. Етапи розвитку первісного суспільства.

4. Складіть кросворд до теми №2.

5. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з цієї теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10-ти джерел).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Як називається в радянській історичній науці, а слідом за нею традиційно почасти й досі в історичній науці пострадянських країн, умовна назва людських суспільств, в яких жили первісні люди з моменту виділення людини із світу тварин й до формування родових общин?

- а) первісне стадо;
- б) клан;
- в) протосуспільство;
- г) додержавне суспільство.

2. Яку назву отримала можливість впливати на поведінку людей за допомогою авторитету, волі, сили, насильства, примусу?

- а) влада;
- б) суверенітет;
- в) легальність;
- г) узурпація.

3. Правило поведінки, що склалось у результаті його багаторазового повторення і уособлює історичний досвід соціуму чи його частини має назву...

- а) звичай;
- б) табу;
- в) обряд;
- г) архаїчне право.

4. Для норм первісного суспільства властиве:

- а) формальна визначеність;
- б) класовий характер;
- в) були засновані на державному примусі;
- г) єдність прав і обов'язків.

5 Яку назву отримала горизонтальна політична структура влади первісного суспільства, за якої існувало три, не підпорядкованих один одному, органи управління: військовий вождь, рада старійшин, народні збори?

- а) демократія;
- б) військова демократія;
- в) перша демократія;
- г) перша республіка.

6. Свого апогею кастовий лад набув у...

- а) Єгипті;
- б) Індії;
- в) Вавилоні;
- г) Китаї.

7 Яку назву отримали глави племен, які спиралися на військові дружини, а їх владні функції збільшувались у період військових дій?

- а) вожді;
- б) військові вожді;
- в) халіфи;
- г) еміри.

8. Що із названого виконувало роль соціального регулятора у первісному суспільстві?

- а) звичаї;
- б) закони;
- в) право;
- г) прецедент.

9. Назвіть основну передумову виникнення держави?

- а) «демографічний вибух»;
- б) перехід суспільства від виробляючої економіки до привласнюючої;
- в) екологічна катастрофа;
- г) міграція племен.

10. Назвіть ознаку влади в додержавному суспільстві?

- а) вона виражала інтереси пануючого класу;
- б) вона відособлювалася від суспільства;
- в) вона засновувалася на примусі;
- г) вона засновувалася на особистій участі всіх дорослих членів громади в керуванні справами громади.

11. Назвіть ознаку соціальних норм в додержавному суспільстві?

- а) формальна визначеність;
- б) класовий характер;
- в) були засновані на державному примусі;
- г) єдність прав і обов'язків.

12. Яку назву отримав орган самоврядування, що виникає в період об'єднання родів у фратрії, вирішує найважливіші питання, є колегіальним і координує діяльність родів?

- а) вождівство;
- б) військові вожді;
- в) халіфи;
- г) рада старійшин.

13. Яку назву отримали глави сімей та родів, особи зрілого віку, які мали досвід та організаторські здібності.

- а) вождівство;
- б) військові вожді;
- в) старійшини;
- г) рада старійшин.

14. Яку назву отримало суспільство, що не знало процесів соціального та майнового розшарування?

- а) егалітарне;
- б) ранжируване;
- в) стратифіковане;
- г) ієрархічне.

15. Як називаються правила поведінки в додержавному суспільстві, які встановлювали лише заборони:

- а) звичаї;

- б) табу;
- в) обряди;
- г) традиції.

ГЛОСАРІЙ

Архаїчне право – правила поведінки членів роду, які: 1) носили синкретичний характер (не розмежовувались звичай, релігійні норми, табу, ритуали тощо); 2) не передбачали розмежування прав і обов'язків, основним способом регулювання є заборона.

Військова демократія – це горизонтальна політична структура влади первісного суспільства, за якої існувало три, не підпорядкованих один одному, органи управління: військовий вождь, рада старійшин, народні збори.

Військові вожді – зазвичай, глави племен, які спиралися на військові дружини, а їх владні функції збільшувались у період військових дій.

Звичай – правило поведінки, що склалось у результаті його багаторазового повторення і уособлює історичний досвід соціуму чи його частини.

Клан — термін радянської етнографії запозичений із англійської мови для класифікації поняття «рід»

Первісне стадо (праобщина) — в радянській історичній науці, а слідом за нею традиційно почасти й досі в історичній науці пострадянських країн, умовна назва людських суспільств, в яких жили первісні люди з моменту виділення людини із світу тварин й до формування родових общин (пізній палеоліт).

Публічна влада – категорія, яка позначає владу, інтереси якої не збігаються з інтересами більшості населення.

Рада старійшин – орган самоврядування, що виникає в період об'єднання родів у фратрії, вирішує найважливіші питання, є колегіальним і координує діяльність родів.

Старійшини – глави сімей та родів, особи зрілого віку, які мали досвід та організаторські здібності.

Табу – (tabu – заборона) категоричні заборони на дії людей (наприклад, заборона вимовляти імена богів).

ТЕМА 3. ДЕРЖАВА І ПРАВО КРАЇН СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

Під час вивчення положень цієї теми особливу увагу слід звернути на: особливості виникнення соціальної структури східного суспільства, що пов'язані з типом виробничого господарства, заснованого на іригаційному землеробстві; географію виникнення найдавніших держав Межиріччя

(Дворіччя); з'ясувати специфіку монархічної форми правління – «Східна деспотія»; проаналізувати особливості правових систем держав Стародавнього Сходу.

Виникнення і найважливіші риси цивілізації стародавнього Єгипту. Держава стародавнього Єгипту в період Нового царства.

Виникнення і найважливіші риси цивілізації Давньої Месопотамії. Виникнення і державний лад держави Хаммурапі. Джерела права. «Закони Хаммурапі» як джерело з історії права: походження, призначення, структура тексту. Правове становище основних груп населення. Регулювання майнових відносин; види договорів. Шлюбно-сімейне право. Злочини та покарання. Суд і судовий процес.

Вивчаючи питання злочинів і покарання відповідно до «Законів Хаммурапі» необхідно звернути увагу на відсутність суворої межі між кримінальним злочином і приватноправовим порушенням (деліктом), тобто спостерігається явна казуальність права. Типовим для «раннього права» є поєднання випадків покарання з відшкодуванням заподіяної матеріальної або моральної шкоди.

Особливість судочинства відповідно до «Законів Хаммурапі» полягає у відсутності чітких відмінностей між розглядом кримінальних і цивільних справ. Для опанування питання судового процесу Вавілонії вам необхідно визначитись зі значенням понять «змагальний процес», «розшукової процес» і «ордаля». Постарайтеся з'ясувати: які різновиди судів існували та як могла розподілятися їх юрисдикція; що суди приймали за докази під час судового процесу.

Індійська цивілізація вважається однією з найдавніших у світі. До нашого часу збережено вкрай невелика кількість давньоіндійських рукописів (пам'ятників епіграфіки). Для реконструкції історії виникнення й розвитку давньоіндійських держави і права, без перебільшення, велике значення мають тексти, які зберігалися і передавалися багато століть з допомогою існуючих на той час писемних традицій – «Законів Ману» («Дхармашастри Ману») і «Артхашастри Каутільї» як історичних джерел.

Артхашастра, це визначна пам'ятка політичного вчення в стародавній Індії (IV століття до н. е.). Артхашастра перекладається як наука про господарювання або правда про владу. Автором цього політико-економічного трактату був індійський брахман, міністр Чандрагупти відомий під іменем Каутілья. Артхашастра сформулювала принцип ставлення влади до опозиції, висвітлює практику управління державою. Дана пам'ятка давньоіндійського права визначає сім обов'язків літера.

Судовий процес в Давній Індії характеризується визначеними 18 способами судового розгляду, більша половина з яких стосується невиконання договорів. Незважаючи на казуїстичний характер більшість положень формулюють правила і принципи, що спільні для будь-яких договорів. Особливої уваги потребують договори позики та їх гарантії.

В питаннях злочинів і покарання шастрах ще остаточно не сформулював поняття злочину так не розмежовується злочин і делікт, а також злочин і гріх. В останньому випадку значення має не характер вчиненого діяння, а покарання за нього. При підготовці до семінарського заняття з відомих вам давньоіндійських джерел права виділіть свідoctва розуміння укладачами шастр загальних інститутів, принципів, що стосуються окремих складів злочину, співучасті, рецидиву, форми вини, обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. Зауважте, що на винесення рішення про міру покарання суттєвий вплив має варнова приналежність обвинуваченого і потерпілого, а також вік, родинний зв'язок сторін, ступінь свідомості, мотиви і обстановка вчинення злочину. Прокоментуйте особливі випадки, передбачені в Законами Ману.

Виникнення і найважливіші риси Китайської цивілізації. Виникнення і найважливіші риси імперської державності стародавнього і середньовічного Китаю.

Генезис китайського права. Найважливіші постулати школи «фа» («легісти»). Конфуціанські уявлення про право. Джерела права в середньовічному Китаї. Правове становище основних груп населення. Кримінальне право. Регулювання майнових відносин та види договорів. Шлюбно-сімейне право. Судовий процес.

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Засвоєння матеріалу теми сприяє розширенню світогляду, розвиває логічне та асоціативне мислення, дозволяє усвідомити закономірності генези та еволюції історичних форм державності, правових звичаїв і норм країн Стародавнього Сходу та особливості цього процесу в конкретному регіоні.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Особливості виникнення соціальної структури східного суспільства, що пов'язані з типом виробничого господарства, заснованого на іригаційному землеробстві.
2. Географія виникнення найдавніших держав Міжріччя.
3. Особливості правових систем держав Стародавнього Сходу.
4. Специфіка монархічної форми правління – «Східна деспотія».
5. Виникнення і найважливіші риси цивілізації стародавнього Єгипту.
6. Держава стародавнього Єгипту в період Нового царства.
7. Історія створення та державний устрій держави царя Хаммурапі.

8. Особливості шлюбно-сімейних відносин в державах Стародавнього Сходу.
9. Статус заміжньої жінки відповідно до «Законів царя Хаммурапі».
10. Правовий статус дитини та обмеження батьківської влади відповідно до «Законів царя Хаммурапі».
11. Правове регулювання права власності у законах Вавилонії.
12. Суд і судовий процес Вавилонії.
13. Артхашастра – індійський трактат про господарювання або правда про владу.
14. Суспільний і державний лад Стародавньої Індії.
15. Основні значення понять «дхарма» і «артха» та їх місце в соціо-нормативній культурі брахманізму та індуїзму.
16. Правове становище основних груп населення Давньої Індії. Концепція «варнадхарми».
17. Особливості шлюбно-сімейних відносин відповідно до «Законів Ману».
18. Регулювання майнових відносин Стародавньої Індії.
19. Питання злочинів і покарання в давньоіндійських джерелах права.
20. Суд і судовий процес Стародавній Індії.
21. Виникнення та основні риси імперської державності стародавнього і середньовічного Китаю.
22. Суспільно-політичний устрій стародавнього Китаю.
23. Особливості джерел права у середньовічному Китаї.
24. Суд і судовий процес у Китаї середніх віків.

2. Робота з текстами документів.

1. Посилаючись на окремі статті Законів Хаммурапі визначить особливості:

інституту усиновлення;

інституту шлюбно-сімейних відносин;

договірних відносин;

правового становища вардум та порядку спадкування майна померлого чоловіка-вардум.

2. Користуючись конкретними статтями «Законів Ману» наведіть приклади особливого ставлення до варнової власності подружжя при укладанні шлюбу чи розподілу спадщини. Як «Закони Ману» ставилися до міжварнових шлюбів.

3. Спираючись на тексти давньоіндійських трактатів складіть опис дозволених форм шлюбу; залежності жінки від родичів-чоловіків; обмеження майнових прав жінки, правового становища жінки-матері, відмінності та виключення з правил при розлученні для чоловіків і жінок; межі влади чоловіка і батька сім'ї; норм, що стосуються «жіночого майна» («стрідхани» і «шулкі»).

3. Складіть схему за однією з обраних тем:

1. Періодизація історії Давнього Єгипту.
2. Державний устрій Давнього Єгипту.
3. Давній Вавилон. Історичні періоди.
4. Державний устрій Вавилону.
5. Інституту майнового права в законах Вавилонії.
6. Юридичні форми володіння землею.
7. Види злочинів і покарань в законах Вавилонії.
8. Зобов'язальне право відповідно до «Законів Хаммурапі».
9. Основні злочини і покарання відповідно до «Законів Хаммурапі».
10. Соціальна структура Давньої Індії.
11. Державний устрій Давньої Індії.
12. Ієрархія джерел права Стародавньої Індії.
13. Кримінальне право за «Законами Ману». Злочини і покарання
14. Система правосуддя в Стародавній Індії.

4. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з даної теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10-ти джерел).

5. Здійсніть підбір відеоматеріалів з даної теми (тривалість одного відеосюжету не має перевищувати 10 хв. та мати формат MP4).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. При призначенні покарання у Стародавньому світі принцип таліона означав:

- а) принцип відшкодування збитку (відплата);
- б) залякування;
- в) перевиховання;
- г) звернення за милістю до богів.

2. «Шість великих будинків» в Стародавньому Єгипті позначали:

- а) вищу судову інстанцію;
- б) двір фараона;
- в) відомство громадських робіт;
- г) храмовий комплекс.

3. У Стародавньому Єгипті «неджес» називали:

- а) чиновників;
- б) воїнів;
- в) хліборобів;

г) ремісників.

4. «Вардум» в Стародавньому Вавилоні – це:

- а) судді;
- б) торговці;
- в) воїни;
- г) раби.

5. Назвіть імперію, котра найбільше прославилася в Стародавній Індії?

- а) імперія Маур'їв;
- б) імперія Юстиніана;
- в) імперія Олександра Македонського;
- г) імперія Хаммурапі.

6. Згідно із Законами Ману вайшій, котрий образив брахмана, підлягає:

- а) тілесним покаранням;
- б) страті;
- в) штрафу в дві з половиною сотні (паї);
- г) штрафу в сотню (паї)

7. Що представляла собою полисная форма держави?

- а) специфічний різновид античної рабовласницької держави;
- б) державний устрій імперії Олександра Македонського;
- в) різновид рабовласницької держави;
- г) різновид рабовласницької держави на Стародавньому Сході.

8. Назвіть видатний пам'ятник законодавства Стародавнього Вавилону.

- а) Закони царя Хаммурапі;
- б) «Книга законів»;
- в) Закони Ману;
- г) Закони XII таблиць.

9. Захищаючи жінку від нападу, охоронець жертвних дарів вбив нападника. Якому покаранню він повинен бути підданий згідно із Законами Ману?

- а) сплатити царю штраф;
- б) особа не скоїла гріха і не підлягає покаранню;
- в) суворому покаранню з позбавленням волі;
- г) смертна кара.

10. Які нові форми регулювання суспільних відносин використовують нові держави?

- а) мораль;
- б) релігію;

- в) право;
- г) традиції.

11. Якщо в бійці людина зламає іншій людині руку, то за законами Хаммурапі:

- а) винному також повинні зламати руку;
- б) винний повинен оплатити лікаря і піддатися тюремному ув'язненню;
- в) винний повинен заплатити штраф і викликати лікаря;
- г) винний повинен заплатити штраф.

12. Провина злочинця, який вчинив крадіжку, максимально збільшується, якщо він належав до варни:

- а) шудри;
- б) кшатрії;
- в) вайші;
- г) брахманів.

13. Назвіть принцип за яким поділялося суспільство в Стародавній Індії?

- а) станово–варновий;
- б) адміністративно–територіальний;
- в) існувало лише два великих об'єднання – рабовласники і раби;
- г) всі члени суспільства мали рівні права і обов'язків.

14. Злодій, який здійснює крадіжку вночі, по Законам Ману повинен бути:

- а) підданий тілесному покаранню і відшкодувати збитки;
- б) страчений;
- в) покараний відповідно до його походженням;
- г) підданий сплаті штрафу і відшкодувати завдані збитки.

15. Брахман, який образив шудру, піддається покаранню:

- а) штрафу в 12 паї;
- б) не підлягає покаранню;
- в) тілесним покаранням;
- г) штрафу в 50 паї.

ГЛОСАРІЙ

Авілум (аккад. людина) – повноправні вільні жителі у давньому Вавилоні, переважно общинники.

Артхашастра – жанр світської літератури у Давній Індії, трактат про мистецтво політики та управління державою (наприклад, АртхашастраКаутілья).

Ашрам – обитель снів і відступників у давній Індії, яка зазвичай розташувалася в далекій місцевості – в горах або в лісі.

Брахман – представник вищої варни в Давній Індії, священик. Брахмани могли розглядатися нарівні з представниками нижчих варн. Так брахмани–пастухи, брахмани–актори та інші прирівнювались у своєму положенні в суспільстві до представників нижчих каст.

Вайшія – в Давній Індії особа, котра входить в особливу третю варну землеробів і ремісників. З розвитком товарно–грошових відносин виділялися більш заможні вайшії – лихварі, крупні ремісники, які у своєму соціальному становищі майже зрівнялися з кшатріями.

Ван (китайська) – титул правителя-бога, «Сина Неба» і первосвященика у Давньому Китаї.

Варна – спадкова замкнута група людей відповідно до соціального стану в традиційному індійському суспільстві. Традиційно існує чотири варни: брахмани (священики, жерці), кшатрії (цари та воїни), вайші (селяни, ремісники, торговці), шудри (слуги). З часом із варн виникли касты

Веди – пам'ятники релігійної літератури у Давній Індії, що містять міфи, релігійні гімни, формули вчення, ритуальні заповіді та домашні правила. Так як право в Давній Індії носило релігійний характер, веди склали основу Давньоіндійського законодавства.

Гана – напівавтономне республіканське державне утворення, держава-громада в Давній Індії.

Гун – титул правителя держав періодів Ін'я і Чжоу в Давньому Китаї.

Гур – Вавилонська одиниця міри, що дорівнює 252,6 літра.

«Двічі народженні» – представники перших трьох варн у Давній Індії (брахмани, кшатрії, вайшії). Другим їх народженням вважався здійснений в дитинстві особливий обряд посвяти.

Джаджмани – система традиційного обміну продуктами та послугами в Давній Індії, що склалася на базі розвиненої внутрішньо-общинного розподілу праці між землеробами та обслуговуваними їх ремісниками і слугами.

Джати (чати) – високопоставлений сановник у Давньому Єгипті, що здійснює за дорученням фараона управління усіма справами держави. Джати міг видавати закони, надавати підвищення у чинах та бути верховним суддею.

Дхарма – обов'язкові правила поведінки в Давній Індії (релігійно-ритуальні, моральні, правові), що регулюють повсякденне життя представника кожної з чотирьох варн.

Дхармашастри (з санскриту «тексти про драхму») – давньоіндійські тексти, що описують релігійні правила поведінки, а також стародавні закони. Брахманські твори, що коментують веди.

Кшатрії – одна з найвищих привілейованих варн у Давній Індії. Шляхетна каста владущих воїнів, друга за значущістю після брахманів. Традиційно владущий чи військовий клас належав до цієї варни

Лугаль – титул правителя в стародавньому Шумері, первісно лугаль – це виборний військовий вождь. Здебільшого влада звичайного лугаля не перевищувала владу енсі та не була царською.

Маат – у Давньому Єгипті 1) релігійно-моральний принцип істини та справедливості, дотримання якого вважається особливою заслугою фараону; 2) ім'я богині справедливості та порядку.

Мушкенум – у Вавилоні звичайні царські служителі найменшої категорії, котрі не були членами общини, не мали своєї землі, але могли отримати в оренду царську земельну ділянку і перейти на державне забезпечення тим самим потрапляли в залежність від царя.

Недоторкани – в Індії найменша безнадійна, ритуально нечистая і безправна каста, що знаходилась поза системою.

Немху – давньоєгипетський термін. В епоху Середнього царства позначило бідняка, сироту, людину, що порвала з громадою. В період Нового царства – простолюдин, вільний, незнатний, служилий людина.

Ном(греч. Номос – закон) – Область, адміністративний округ в Давньому Єгипті. Кожен ном мав свій релігійний та політичний центр, війська, герб, своїх богів – покровителів. Кількість номів та їх площа були змінені.

Номарх – глава адміністрації нома, також прийняте в історіографії назва сановників з тими ж повноваженнями за часів династичного періоду Єгипту. Був представником фараона, а також здійснював контроль і управління адміністративної області. У його повноваження входили збір податків, судові функції, набір і забезпечення військ, господарське адміністрування.

Ордалии (лат. Ordo – порядок) в широкому сенсі того ж, що і «Божий суд»; у вузькому значенні – суд випробуванням вогнем і водою. Ордалії вважаються одним з видів архаїчного права, перші подібні випробування згадані ще в законах Хаммурапі.

Східна деспотія (азійська) (від грец. despoteia– необмежена влада) – особлива форма монархії, що склалася на Стародавньому Сході. Східній деспотії притаманні необмежена влада монарха, він є верховним власником землі, освячення особи монарха релігією, централізована система управління економікою, наявність живого бюрократичного апарату. «Класичним» виявом східної деспотії був політичний устрій Стародавнього Єгипту особливо у III тисячолітті до н.е та Вавилону.

Таліон (лат. Таліо – відставка) – принцип кримінальної відповідальності у давніх народів, коли покарання точно відповідає заподіяній шкоді ("око за око")

Чандал – у Давній Індії: 1) Особа низького правового становища, що не входила в систему варн. 2) Представник касты недоторканих.

Шудра – представник самої низшої варни у Давній Індії, зобов'язаний обслуговувати членів вищих варн.

ТЕМА 4. ДЕРЖАВА І ПРАВО КРАЇН АНТИЧНОСТІ

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

Перш за все, слід з'ясувати відмінність античних цивілізацій від цивілізацій Стародавнього Сходу. Під час вивчення положень цієї теми особливу увагу слід звернути на формування і розквіт полісів, три основні періоди полісного етапу історії Стародавньої Греції. Подумайте над питанням про те, як відбувався розвиток приватної власності в Стародавній Греції і що привело до прискороного процесу розшарування суспільства в VIII – VI ст. до н.е. Вкажіть ознаки рабовласницького суспільства і держави, що представляли собою Колегія архонтів і ареопаг. В чому суть реформ Тезея, Солон і Клісфена? В яких напрямках вони проходили? Що представляють собою закони Драконта?

Зверніть увагу на форму рабства, форми правління, панівні форми власності і розвиток індивідуального правового початку Стародавнього Риму. Слід виявити зміну форм правління в міру розвитку держави. При характеристиці царського періоду необхідно підкреслити панування родової аристократії і перші спроби підризу цього панування проведенням реформ Сервія Тулія. Даючи характеристику республіканського періоду, перш за все, потрібно показати процес його формування. Даючи характеристику римського права, слід охарактеризувати основні галузі права (майнове, шлюбно-сімейне, спадкове, цивільне).

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Вивчення теми має значне теоретичне, загальнометодологічне та практичне значення. Засвоєння особливостей утворення державності в Античному світі, розуміння різниці в формах правління на Стародавньому Сході, у Стародавній Греції і Стародавньому Римі дозволяє здобувачам вищої освіти не тільки розширити свій світогляд, розвивати логічне та асоціативне мислення, а застосувати на практиці знання з історії держави і права Античності.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Наддержавні об'єднання Стародавньої Греції: Пелопоннеський та Афінський морські союзи.
2. Суспільний і державний лад Афін. Полісна модель.
3. Правове становище груп населення в Стародавніх Афінах.

4. Давньогрецька демократія: генеза та функціонування рабовласницьких демократичних республік.
5. Суд і процес в древніх Афінах.
6. Суспільно-політичний устрій стародавньої Спарти.
7. Джерела права Стародавньої Греції. Характеристики основних інститутів права.
8. Античний поліс, його види та полісна система.
9. Олександр Македонський: історичний портрет.
10. Суспільний і державний лад Спарти. Реформи Лікурга.
11. Виникнення та періодизація римської держави і права.
12. Виникнення і періодизація Давньоримського держави
13. Джерела права Стародавнього Риму. Закони XII таблиць.
14. Еволюція основних інститутів римського права
15. Римське право класичного та посткласичного періоду.
16. Цивільне та карне право Стародавнього Риму.
17. Джерела римського права. Сутність рецепції римського права та його вплив на юриспруденцію.
18. Кримінальний процес у Стародавньому Римі.
19. Історичне значення римського права.
20. Гай Юлій Цезар: історичний портрет.

2. Заповніть порівняльну таблицю.

	Реформи Тезея	Реформи Солона	Реформи Клісфена
Час, місце проведення реформи			
Зміст реформи			
Загальні висновки			

3. Складіть схему за однією з обраних тем:

1. Державний лад Стародавніх Афін.
2. Держава за реформою Тезея.
3. Держава за реформами Солона.
4. Періодизація історії стародавнього Риму.
5. Суди Стародавнього Риму.
6. Судова система Римської імперії IV – VI ст.

4. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з даної теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10-ти джерел).

5. Здійсніть підбір відеоматеріалів з даної теми (тривалість одного відеосюжету не має перевищувати 10 хв. та мати формат MP4).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Хто скасував Боргову кабалу в Стародавніх Афінах?

- а) Солон;
- б) Лікурґ;
- в) Тесей;
- г) Перікл.

2. Хто першим з римських діячів отримав почесні титули «імператора» та «батька вітчизни» і довічну посаду народного трибуна:

- а) Тарквіній Гордий;
- б) Октавіан Август;
- в) Юлій Цезар;
- г) Діоклетіан.

3. Реформи, головною метою яких було примирення інтересів різних ворогуючих угруповань, називались:

- а) реформи Давида;
- б) реформи Пісістрата;
- в) реформи Солона;
- г) реформи Сервія Туллія.

4. У Стародавньому Римі «рекс» – це:

- а) титул перших царів;
- б) суддя;
- в) охоронець;
- г) збирач податків.

5. Якої з названих форм держави не було в Античному світі:

- а) аристократична рабовласницька республіка;
- б) антична рабовласницька республіка;
- в) демократична рабовласницька республіка;
- г) східна деспотія.

6. Розподіл суспільства на евпатридів, геоморів і деміургів був у:

- а) Карфагені;
- б) Афінах;
- в) Спарті;
- г) Римі;

7. Заснування міста Рим (753 р. до н.е.) історична традиція пов'язує з іменем:

- а) Юстиніана;
- б) Ромула і Рема;
- в) Августа;
- г) Гая Юлія Цезаря.

8. Впливовий прошарок населення римської республіки періоду кризи (до цього прошарку відносився прокуратор Іудеї Понтій Пілат):

- а) оптимати;
- б) люмпен–пролетаріат;
- в) вершники;
- г) раби.

9. Повноправними в Стародавньому Римі вважалися особи, які належали до кожного з родів, що входили до складу римської общини, і називались:

- а) патриції;
- б) нобілі;
- в) плебси;
- г) вершники.

10. Незнатне, вільне населення Стародавнього Риму, яке не входило в родові общини і не мало права на землю, а також політичних прав, і називались:

- а) евпатриди;
- б) плебси;
- в) нобілі;
- г) деміурги.

11. Збірник законів в Афінах, які були присвячені новій організації суду, покаранням за різні порушення священного й суспільного укладу, називався:

- а) Закони Лікурга;
- б) Закони Солона;
- в) Закони Драконта;
- г) Салічна правда.

12. Першими римськими юристами були:

- а) патриції;
- б) квірити;
- в) понтифіки;
- г) плебеї.

13. Перші писані римські закони, прийняття яких пов'язується з боротьбою плебеїв і патриціїв, називались:

- а) Саксонське зерцало;
- б) Закони XII таблиць;
- в) Закони Ману;
- г) Звід законів Юстиніана.

14. Демократичні реформи, направлені на перерозподіл державного земельного фонду з метою відродження вільного римського селянства, мали назву:

- а) реформи Маур'єв;
- б) реформи Гракхів;
- в) реформи Клісфена;
- г) реформи Сервія Туллія.

15. Сервітути в римському праві означали:

- а) боргове зобов'язання;
- б) різновид земельної власності;
- в) форму обмеження права власності;
- г) форму застави.

ГЛОСАРІЙ

Агора – ринкова площа в давньогрецьких полісах, що була місцем загальногромадянських зборів (які також за місцем проведення називалися Агора).

Апелла – форма Народних зборів у Спарті, які скликалися щомісяця і фактично вважалися вищим органом влади. Діяльність апелли регулювалась законами Лікурга Спартанського – Великою Ретрою.

Аристократична держава – держава з формою правління, при якій державна влада зосереджена в руках привілейованої освіченої знатної меншості. Обґрунтуванням такої форми правління її прихильниками є, як правило, ідея про політичну неповноцінність більшості членів суспільства, якими й покликана правити аристократична еліта. Як форма правління аристократія протиставляється монархії та демократії. В стародавні часи аристократичними республіками були Спарта, Рим (XI–I ст. до н. е.) та Карфаген.

Архагет – вища посадова особа в Спарті. Архагет – орган влади, успадкований від родоплемінної організації.

Архонт – влада, найвища посадова особа в багатьох містах–державах Стародавньої Греції.

Гелієя – судовий орган в Стародавніх Афінах, створений в VI ст. до н.е. Солоном. Вважається прообразом суду присяжних, тому, що вперше в ньому застосовувалися демократичні принципи судочинства. До нього обиралися 6

тисяч афінських громадян терміном на 1 рік. рішення гелії вважалися остаточними і оскарженню не підлягали, тому що вважалося, що це рішення народу, вище якого немає нічого.

Герусія – вищий орган виконавчої влади в Спарті. Включав в себе 28 геронтів (старійшин) і 2 базилевса. Будучи лише органом виконавчої влади, зосереджував в дійсності в своїх руках реальні владні повноваження, в тому числі і законодавчі. У нього обиралися представники родової аристократії (особи, які досягли 60 років, довічно). Тому державний режим в Спарті на відміну від Афін носив не демократичною, а аристократичний характер.

Домінант – другий етап періоду Римської імперії, на якому встановлюється класична абсолютна монархія. Всі інститути республіканської форми правління ліквідуються (III ст. н.е. – V ст. н. е.). Цей період закінчився з поваленням в 476 р. останнього із західних імператорів Ромула Августула.

Ефорат – посадова колегія ефорів, що складалася з 5 чоловік, щорічно переобирається зі складу всієї громади спартиатів. Поповнюється ж колегія ефорів з середовища всього цивільного населення, так що до складу уряду потрапляють найчастіше люди дуже бідні. Спочатку ефорат був заснований для обмеження влади царів і їх впливу на державні справи.

Остракізм – винесення політичної недовіри будь-якому державному чи політичному діячеві. Ввів в практику Клісфен.

Поліс – місто–держава, а також особливий тип соціально–економічного й політичного устрою, що склався в Давній Греції. Поліс становив об'єднання приватних землевласників і громадян, які займалися різноманітними промислами і ремеслами і як повноправні його члени мали право на власність.

Принципат – перший етап періоду Римської імперії (I ст. до н.е. – II ст. н. е.). На цьому етапі зберігається видимість республіканської форми правління: продовжують ще функціонувати органи влади періоду республіки – Сенат, Народні збори, магістратури. Однак їх діяльність носить чисто формальний характер. У реальній дійсності поступово утверджується монархічне правління. Вся повнота влади зосереджується в руках принцепса.

Рабовласницька демократія – першим типом демократії була рабовласницька демократія, існувала в ряді найбільш економічно розвинених давньогрецьких полісів. Найбільш яскравим прикладом античної рабовласницької демократії є державний лад Афін V–VI ст. до н.е.

Сенат – один з найвищих державних органів в Стародавньому Римі. Виник з ради старійшин патриціанських родів в кінці царської епохи (біля VI ст. до н. е.).

Синойкізм – в Стародавній Греції об'єднання декількох первинних громад в загальному міському центрі. Синойкізм сприяв формуванню органів центрального управління полісом. Найбільш відомим прикладом синойкізма в Стародавній Греції є Афіни, що утворилися близько X ст. до н.е. в результаті об'єднання кількох демів (сільських громад) Аттики.

Тиранія – у Давній Греції одноосібне правління жорстокого тирана, який у боротьбі за владу використовував міські й сільські маси і з їх

допомогою утверджував своє єдиновладдя. Найвідомішим з грецьких тиранів був Пісістрат, при якому Афіни стали могутньою морською державою. Тиранія – це панування за рахунок необмеженої влади, залякування населення, нехтування його інтересів.

ТЕМА 5. ДЕРЖАВА І ПРАВО КРАЇН ЄВРОПИ У СЕРЕДНІ ВІКИ

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

Передусім необхідно з'ясувати зміст терміну «Середні віки», а також ознайомитися з періодизацією феодального суспільства в Європі: 1) раннє Середньовіччя (V–X ст.), 2) класичний феодалізм (XI–XV ст.), 3) пізнє Середньовіччя (XVI–XVIII ст.). Важливим для розуміння теми є визначення шляхів виникнення ранньофеодальних держав, серед яких слід виокремити такі: а) на підставі застарілих суспільних відносин рабовласницької держави (наприклад, Візантія); б) на підставі родоплемінних відносин у різних племен (наприклад, слов'ян, франків, англосаксів, арабів тощо).

Опанування змісту теми передбачає з'ясування походження поняття «Візантія». Здобувачі вищої освіти мають визначити особливості формування феодальних відносин і нової державності на підставі взаємодії різноманітних чинників, а саме: розвинутої державності і правової культури античності; спадщини давньосхідних цивілізацій, південнослов'янських і причорноморських племен, які переживали період розпаду общинних відносин. Необхідним є розгляд двох основних етапів суспільно-політичного і правового розвитку Візантії (Ромейської імперії): 1. VII–XII ст. Зміцнення центральної влади під час правління імператорів Ісаврійської династії (717–802 рр.) та Македонської (867–1056). Формування адміністративно-бюрократичного апарату. Особливе місце греко-православної церкви в політичній системі. 2. XIII–середина XV ст. Протистояння з римською церквою. Захоплення Константинополя хрестоносцями (1204 р.). Відновлення імперії (1261 р.). Палеологівське Відродження (1261–1453 рр.). Завоювання турків-османів. Падіння Константинополя (1453 р.).

Вивчаючи правові джерела, необхідно звернути увагу на наступні: кодекс Юстиніана (528–529 рр.), еклога (726 р.), землеробський, військовий, морський закони. Прохірон (879 р.). «Василики» (Базиліки) (893 р.). Важливим є визначити вплив Візантії на державно-правовий розвиток південних (болгари, серби) і східних (росіяни, українці, білоруси) слов'ян.

Необхідно з'ясувати причини виникнення та розвитку держави і права у франків, визначити особливості держави при Меровінгах та Каролінгах, проаналізувати реформи Карла Мартелла, акцентувати увагу на імперії Карла Великого.

Пізнаючи державу і право Англії, необхідно зосередити увагу на процесах утворення британських і англосаксонських держав, розглянути

нормандське завоювання та зміни у державному ладі в XI–XII ст. Для майбутніх правників важливим є з'ясувати питання виникнення суду присяжних, парламенту і формування місцевого самоврядування. Необхідно ознайомитися з видатною пам'яткою «Magna carta».

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Значимість цієї теми визначається тим, що вона дає усвідомлення закономірностей генези та еволюції держави і права в конкретних умовах Середньовіччя, що дозволяє слухачу розширити свій світогляд, розвивати логічне та асоціативне мислення. Засвоєння матеріалу теми дає можливість побачити процеси державотворення в Київській Русі – колиці української держави, як закономірну частину загальноєвропейського процесу державотворення.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Підходи до розуміння терміну «Середні віки».
2. Східна римська імперія після падіння Риму.
3. Особливості формування феодальних відносин і нової державності на основі взаємодії різних чинників.
4. Два основні етапи суспільно-політичного і правового розвитку Візантії.
5. Особливе місце греко-православної церкви в політичній системі Візантії.
6. Право Візантії.
7. Велике переселення народів та утворення варварських королівств.
8. Завоювання турків-османів. Падіння Константинополя (1453 р.).
9. Землеробський, військовий, морський закони. Прохірон (872 р.).
10. Загальна характеристика реформи Рішельє.
11. Загальна характеристика Magna carta.
12. Загальна характеристика Кримінально-судового уложення імператора Карла 1532 року («Кароліна»).
13. Загальна характеристика «Кривавого законодавства» Тюдорів.
14. Загальна характеристика «Саксонського Зерцала».
15. Загальна характеристика «Салічної правди».
16. Вплив Візантії на державно-правовий розвиток південних (болгари, серби) і східних (росіяни, українці, білоруси) слов'ян.
17. Розпад Західної Римської імперії та утворення варварських королівств.

18. Основні риси феодалізму. Феодальна держава Європи та основні форми її розвитку.

19. Канонічне право.

20. Великий кримінальний ордонанс 1670 р.: загальна характеристика.

2. Заповніть таблицю.

	Magnacarta	Саксонське Зерцало
Конституційно-правові норми		
Адміністративно-правові норми		
Цивільно-правові норми		
Земельно-правові норми		
Кримінально-процесуальні норми		

3. Складіть схему за однією з обраних тем:

1. Зміст реформ Людовіка IX.
2. Зміст реформ Генріха II.
3. Зміст реформ Ришельє.
4. Саксонське і Швабське «Зерцала».
5. Особливості англійського абсолютизму.

4. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з цієї теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10-ти джерел).

5. Визначте, з якого джерела права наступні фрагменти:

5.1. Жодна вільна людина не буде оштрафована, або ув'язнена, або позбавлена володіння, або якимось іншим чином обездолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї, тільки як за законним рішенням рівних їй (її перів) і за законом країни.

5.2. Якщо когось викличуть на суд за законами короля і не з'явиться, присуджується до сплати 600 ден., що становить 15 сол.

5.3. Бог створив людину за своєю подобою і своїми стражданнями звільнив одного так само, як і іншого. Йому бідний так само близький, як і багатий. Так

нехай вас не дивує, що ця книга так мало говорить про право міністеріалів. Бо воно так багатогранне, що ніхто не може його вичерпати. Під владою кожного єпископа, абата і абатиси міністеріали мають особливі права; тому я і не можу їх описати.

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Що з названого не було джерелом візантійського права:

- а) Еклога;
- б) Кароліна;
- в) Прохірон;
- г) Василіки.

2. Як називається система відносин особистої залежності одних представників феодальної верстви (васалів) від інших (сеньйорів) у середні віки?

- а) феодалізм;
- б) бенефіцій;
- в) васалітет;
- г) ордонанс.

3. Якому поняттю відповідає така дефініція «у ранньофеодальній Західній Європі (VIII—XII століть) форма умовного земельного користування. Надавалась королем (великим землевласником) з умовою виконання одержувачем певних обов'язків, найчастіше військової служби»?

- а) феодалізм;
- б) бенефіцій;
- в) васалітет;
- г) ордонанс.

4. Внаслідок поділу якої держави виникає Візантія?

- а) Франкського королівства;
- б) Священної Римської імперії німецької нації;
- в) Римської імперії;
- г) імперії Карла Великого.

5. Визначте державу, у якій феодалізм був результатом занепаду рабовласницьких відносин?

- а) Англія;
- б) Візантія;
- в) Франція;
- г) Німеччина.

6. Якому поняттю відповідає така дефініція «спадкове земельне володіння в епоху феодалізму, за яке потрібно було нести службу (переважно військову), та інші повинності»?

- а) феодалізм;
- б) бенефіцій;
- в) васалітет;
- г) феодал.

7. Визначте, хто з названих осіб вперше став імператором?

- а) Хлодвіг;
- б) Карл Мартелл;
- в) Пипін Короткий;
- г) Карл Великий.

8. Як називали чиновника Франкської держави, який управляв королівським палацом і очолював адміністрацію?

- а) майордом;
- б) пфальцграф;
- в) референдарій;
- г) маршал.

9. Яка суспільно-економічна формація існувала у середні віки?

- а) феодалізм;
- б) капіталізм;
- в) комунізм;
- г) рабовласництво.

10. Як називалися норми звичаєвого права провінцій, округів і міст феодальної Франції?

- а) кутюми;
- б) бенефіцій;
- в) васалітет;
- г) ордонанс.

11. Яку назву отримав період європейської історії від V століття (падіння Римської імперії і Велике переселення народів) до епохи Відродження та Реформації, кінець XV століття – початок XVI століття?

- а) феодалізм;
- б) Середні віки;
- в) абсолютизм;
- г) відродження.

12. Станово-представницьким органом середньовічної Франції був...

- а) Генеральні штати;
- б) Державна рада;
- в) парламент;
- г) уітанагемот.

13. Яку назву отримала частина законодавчої компіляції Юстиніана, яка містить в собі імператорські конституції, що увійшли до кодексів Грегоріана, Гермогеніана і Феодосія?

- а) Кодекс Юстиніана;
- б) *Magnacarta*;
- в) Саксонське Зерцало;
- г) Салічна правда.

14. Яку з названих пам'яток було прийнято у 1215 році?

- а) Кодекс Юстиніана;
- б) *Magnacarta*;
- в) Саксонське Зерцало;
- г) Салічна правда.

15. Яку з названих пам'яток було прийнято близько 1230 року?

- а) Кодекс Юстиніана;
- б) *Magnacarta*;
- в) Саксонське Зерцало;
- г) Салічна правда.

ГЛОСАРІЙ

Бенефіцій – у ранньофеодальній Західній Європі (VIII—XII століть) форма умовного земельного користування. Надавалась королем (великим землевласником) з умовою виконання одержувачем певних обов'язків, найчастіше військової служби.

Васалітет – система відносин особистої залежності одних представників феодальної верстви (васалів) від інших (сеньйорів) у середні віки.

***Magnacarta* (Велика хартія вольностей)** – перша «неписана» конституція Англії; традиційно вважається першим юридичним документом, у якому закладено основи концепції людських прав, створено передумови для подальшого утвердження верховенства права.

Кодекс Юстиніана – частина законодавчої компіляції Юстиніана, яка містить в собі імператорські конституції, що увійшли до кодексів Грегоріана, Гермогеніана і Феодосія, зберегли силу до Юстиніана, доповнені і видозмінені згідно з потребами часу.

Кутюми – норми звичаєвого права провінцій, округів і міст феодальної Франції.

Магдебурзьке право – одна з найпоширеніших правових систем міського самоврядування в Центральній Європі у часи Середньовіччя.

Монархія – форма державного правління, за якої верховна державна влада повністю або частково належить монарху та передається у спадок відповідно до визначеної системи престолонаслідування.

Ордонанс – акт короля у Франції, що має силу закону.

Саксонське Зерцало – німецький середньовічний збірник правових норм, укладений близько 1230 р.

Салічна правда – збірник записів звичаєвого права германського племені салічних (приморських) франків, одна з найбільш ранніх і обтяжних варварських правд.

Середньовіччя – період європейської історії від V століття (падіння Римської імперії і Велике переселення народів) до епохи Відродження та Реформації, кінець XV століття — початок XVI століття.

Феод – спадкове земельне володіння в епоху феодалізму, за яке потрібно було нести службу (переважно військову), та інші повинності.

ТЕМА 6. ДЕРЖАВА І ПРАВО СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СХОДУ

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

Вивчаючи цю тему слід приділяти увагу з'ясуванню особливостей розвитку країн середньовічного Сходу та особливостям правового регулювання суспільних відносин Середньовічного Сходу. Слід розуміти, що однозначного підходу до того, які критерії лежать у основі середньовічного періоду в історії Сходу наразі немає. Зазвичай зазначається, що хронологічно Середні віки на Сході тривали від III – V ст., коли на Афро-Азійських теренах відбулися важливі соціокультурні зміни і до середини XIX ст., коли регіон зазнав впливу колоніалізму і розпочалися структурні перетворення в його межах.

До найхарактерніших рис, властивих східному суспільству слід віднести наступні: абсолютний пріоритет колективних, общинних, державних інтересів над індивідуальними; значне одержавлення економічного життя та відсутність або нерозвиненість інституту приватної власності; деспотичний (в окремих випадках - теократичний) тип влади (соціально-політичний монізм); егалітарна і регламентаційна соціальна етика; етико-нормативна і суспільно-легіслативна (суспільно-законодавча) функція релігії (притаманна усім східним конфесіям – іудаїзму, ісламу, буддизму, конфуціанству, російському православ'ю тощо).

Необхідно проаналізувати суспільний та державний лад Арабського халіфату, еволюцію суспільного та державного ладу Китаю у Середні віки, японської держави а також формування та розвиток мусульманського права у Середні віки.

Вивчаючи правові пам'ятки Арабського халіфату, Китаю у Середні віки, японської держави у Середні віки доцільно групувати їх норми за галузями сучасного права (конституційне, кримінальне, цивільне, сімейне тощо).

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Оволодіння фактичним матеріалом щодо виникнення та розвитку держави і права на Сході в період Середньовіччя дозволяє слухачам розширити свій світогляд, розвивати логічне та асоціативне мислення, усвідомити закономірності генези та еволюції історичних форм державності, правових звичаїв та норм, їх особливостей в конкретних умовах Середньовічного Сходу.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Особливості середньовічного Сходу.
2. Ограни влади Середньовічного Сходу.
3. Державний лад Китаю у Середні віки.
4. Державний лад Індії у Середні віки.
5. Державний лад японської держави у Середні віки.
6. Утворення Арабського халіфату.
7. Суспільний та державний лад Арабського халіфату.
8. Формування та розвиток мусульманського права у Середні віки.
9. Мазхаби мусульманського правознавства.
10. Мусульманське право у сучасному світі (порівняльний аспект).
11. Станово-класовий розподіл суспільства.
12. Особлива сталість китайського права.
13. Вплив конфуціанства на право Китаю.
14. Систематизація середньовічного китайського права.
15. Утворення японської держави.
16. Система сьогунату.
17. Особливості соціального ладу японської держави.
18. Кодекс «Тайхорьо».
19. Делійський султанат.
20. Конфуціанство і право.

2. Заповніть таблицю (критерії порівняння визначте самостійно).

Право			
	Арабський халіфат	Китай у Середні віки	Японія у Середні віки

3. Складіть схему за однією з обраних тем:

1. Право японської держави у Середні віки
2. Право Китаю у Середні віки.
3. Право Індії у Середні віки.

4. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з даної теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10–ти джерел).

5. Здійсніть підбір відеоматеріалів з даної теми (тривалість одного відеосюжету не має перевищувати 10 хв. та мати формат MP4).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Визначте, яку назву отримала військово-феодална диктатура в середньовічній Японії.

- а) тайхорьо;
- б) бакуфу;
- в) сьогунат;
- г) даймію.

2. Як називається комплекс обов'язкових для мусульманина норм та приписів, які визначають переконання, цінності особи, а також регулюють поведінку члена мусульманської общини?

- а) шаріат;
- б) халіфат;
- в) правова система;
- г) мазхаб.

3. З наведеного переліку оберіть звід права у середні віки у Японії, який систематизував всі законодавчі акти від 646 до 700 рр.

- а) тайхорьо;
- б) бакуфу;
- в) сьогунат;
- г) даймію.

4. Визначте форму Арабського халіфату.

- а) теократична централізована держава;
- б) демократична централізована держава;
- в) демократична децентралізована держава;
- г) світська тиранія.

5. Як називався титул правителя, який поєднує духовну та світську владу у окремих мусульманських державах?

- а) халіф;
- б) фараон;
- в) імператор;
- г) джихад.

6. Як називається одна з найпоширеніших світових релігій, що сформувалася у 7-му столітті в Аравії:

- а) християнство;
- б) іслам;
- в) мусульманство;
- г) іудаїзм.

7. Посадовець халіфату, що здійснював управління відомствами мав назву...

- а) візир;
- б) халіф;
- в) емір;
- г) диван.

8. Як називається китайська етично-філософська школа, основа китайського способу життя, принцип організації суспільства:

- а) християнство;
- б) іслам;
- в) мусульманство;
- г) конфуціанство.

9. Що таке Сеппуку?

- а) японське ритуальнесамогубство шляхом розрізання живота мечем;

- б) релігійна та юридична школа (напрямок) ісламського права;
- в) подушний податок з немусульман;
- г) система керування суспільством.

10. Японське ритуальне самогубство шляхом розрізання живота мечем має назву...

- а) тайхорьо;
- б) бакуфу;
- в) сьогунат;
- г) сеппуку.

11. Як називається найвища військова посада у домодерній Японії?

- а) тайхорьо;
- б) бакуфу;
- в) сьогун;
- г) сеппуку.

12. Як називався представник військового стану в Японії X–XIX століття?

- а) тайхорьо;
- б) бакуфу;
- в) сьогун;
- г) самурай.

13. Харакірі означає те ж саме, що і...

- а) тайхорьо;
- б) бакуфу;
- в) сьогунат;
- г) сеппуку.

14. З наведеного переліку оберіть священну книгу мусульман.

- а) Коран;
- б) Суна;
- в) Іджма;
- г) Кияс.

15. Як йменувався подушний податок з не мусульманське населення?

- а) джизья;
- б) мульк;
- в) емір;
- г) вакф.

ГЛОСАРІЙ

Іслам – одна з найпоширеніших світових релігій, що сформувалася у 7-му столітті в Аравії. Засновником вважається пророк Магомет.

Конфуціанство – китайська етично-філософська школа, основа китайського способу життя, принцип організації суспільства, засновником якої був китайський філософ Кунфу-цзи, відомий на Заході як Конфуцій.

Коран – головна священна книга мусульман, запис проповідей, що виголошені пророком Мухаммедом у формі пророчих одкровень, головним чином в Мекці та Медині між 610 і 632 рр.

Мазхаб – релігійна та юридична школа (напрямок) ісламського права.

Самурай – представник військового стану в Японії X-XIX століття. Впродовж середньовіччя самураї витіснили японську аристократію з місця провідної політичної сили країни і створили власну систему керування суспільством – сьогунат.

Сеппуку (харакірі) – японське ритуальне самогубство шляхом розрізання живота мечем.

Сьогун – найвища військова посада у домодерній Японії. Голова самурайського уряду.

Халіфат – феодальна теократична арабо-мусульманська держава, що виникла внаслідок арабських завоювань VII—IX століть і очолювалася халіфами. Також халіфат як термін означає ісламську теократичну державу, яка має об'єднувати усіх мусульман.

Харадж – у Османській імперії - подушний податок з немусульман.

Шаріат – комплекс обов'язкових для мусульманина норм та приписів, які визначають переконання, цінності особи, а також регулюють поведінку члена мусульманської общини.

ТЕМА 7. ДЕРЖАВА І ПРАВО ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У НОВИЙ ТА НОВІТНІЙ ЧАС

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

При вивченні даної теми слід враховувати, що на відміну від континентальної Європи, розвиток права і правових інститутів в Англії мало ряд особливостей. Необхідно з'ясувати історичні причини формування англо-американської правової системи, визначити загальну характеристику та особливості. Виділити основні етапи історичного становлення англо-американської правової системи (сім'ї). Визначити місце «загального права» Англії в національних правових системах держав цієї правової системи. Роль юридичного прецеденту як фундаментального джерела права в даній правовій системі.

При вивченні питання щодо порядку формування, структури і організації діяльності Англійського парламенту напередодні «Англійської революції» необхідно з'ясувати причини і джерела його політичного впливу; розкрити зв'язок політичної ролі й значення парламенту в створенні англійського абсолютизму. Етапи розвитку Англійської революції: 1628-1641 р.р. конституційний період; 1642-1648 р.р. громадянські війни; 1648-1653 р.р. «ідепендентська республіка»; 1653-1658 Протекторат О. Кромвеля.

Вивчаючи питання щодо основних конституційних актів Англії визначить етапи формування конституційної монархії після перевороту 1688 р. Даний процес був закріплений в таких правових документах, як «Білль про права» 1689 р. і «Акт про престолонаслідування» 1701 р., котрі й до тепер вважаються частиною англійської «неписаної конституції», а також «Habeas corpus act» 1679 р., що закріпив в певній мірі гарантії недоторканості особи. Пам'ятайте, названими актами були закладені основи конституційної монархії Великобританії.

«Habeas corpus act» (Акт про краще забезпечення свободи підданого та попередження ув'язнення за морями) 1679 р. був створений з метою обмежити можливість позасудової розправи короля над учасниками опозиції.

«Білль про права» 1689 р. акт англійського парламенту про обмеження прав короля, складається з органічно пов'язаних між собою тринадцяти пунктів, що декларують «права і свободи» англійського народу й парламенту.

Закріплення основ конституційної монархії (Вестмінстерської моделі) у XVII–XIX століттях та створення системи правових норм.

Виборчі реформи XIX ст. (1832, 1867, 1884-1885 р.р.) дозволили розширити електорат держави завдяки перерозподілу виборчих округів і надання більшого числа місць в палаті громад представників промислових центрів, а також поступового зниження майнового і вікового цензу. Вплив виборчих реформ на зміну і формування нових політичних партій.

Прийняття Акту про парламент 1911 р., котрий посилив роль уряду і обмежив повноваження Палати лордів. Зверніть увагу на особливості складання двопартійної системи і її роль в державному механізмі Англії. Виборчі реформи 1918 р., 1948 р., 1969 р. Посилення ролі виконавчої влади.

Друга половина XIX ст. відзначена проведенням реформи місцевого самоврядування, що сприяли створенню однотипних представницьких органів в містах і графствах. Нові акти про місцеве самоврядування 1929 р., 1933 р. і 1972 р.

Зверніть увагу, також, на проведення в Англії судової реформи 1875 р. в результаті якої всі вищі суди, що були створені в період феодалізму, об'єднали в єдиний Верховний суд у складі Високого суду і Апеляційного суду з цивільних справ. Разом з тим, проаналізуйте судові реформи 1971 р. і 1981 р.р.

Англія середини XIX століття – найбільша колоніальна імперія. Визначте особливості утворення британської колоніальної імперії та управління її складовими частинами.

Англія ХХ століття характеризується змінами державного ладу Англії: розвитком двопалатної системи парламенту, реорганізацією та обмеженням повноважень палати-лордів, зниженням ролі парламенту, прийняттям Акту про народне представництво 1948 р., розширенням Британських колоніальної імперії, збільшенням промислового виробництва, посиленням національно-визвольного руху та позицій виконавчої влади. Правило «подвійного вотуму» поняття, характеристика та значення для англо-американської правової системи. Юридичне місце монарха в системі державних органів Англії. «Королівські переваги (преференції)», назвіть поняття, види та дайте характеристику посилаючись на статтю відповідного закону.

Великобританія початку ХХІ основні риси розвитку. Відбулись уніфікація в джерелах права, зміни в апараті державного управління. Державний інститут Англії – Уряд, вплив якого переважає над впливом Парламенту і навидь монарха. Його порядок формування, склад і повноваження. Прем'єр-міністр – історія виникнення посади глави британського уряду, конституційний статус, повноваження, роль у прийнятті урядових рішень. Поліцейські та судові органи. Прочитайте та проаналізуйте законодавство Англії що складає основу діяльності сучасної британської поліції: Закон про кримінальне судочинство і суспільний порядок 1994 р., Закон про поліцію і докази в кримінальних справах 1994 р., Закон про поліцію 1997 р. Закон про організовану злочинність і поліцію 2005 р., закон про поліцію і правосуддя 2006 р., а також акт делегованого повноваження створеного на основі Закону про поліцію 1997 р. Правила кримінального обліку 2009 р.

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Оволодіння різнобічним матеріалом щодо причин, особливостей і наслідків Англійської революції дозволяє слухачам не тільки розширити свій світогляд, розвивати логічне та асоціативне мислення, а і усвідомити закономірності генези нових історичних форм суспільного життя та значення при цьому різних факторів, зокрема ідеологічних (пуританізм). Знання конкретного матеріалу з історії державно-правового розвитку Англії у ХVІІІ–ХХІ ст. дозволяє розширити свій світогляд, розвивати логічне та асоціативне мислення, усвідомити закономірності генези та еволюції нових історичних форм суспільного життя – громадянського суспільства та формування нового типу держави (конституційної монархії), заснованої на засадах парламентаризму.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Значення парламенту періоду «Англійської революції» в створенні англійського абсолютизму.

2. Протистояння короля і парламенту в період «Англійської революції». Причини, що завадили примиренню.

3. Юридичний прецедент, як фундаментальне джерело англо-американської правової системи.

4. Англія періоду республіканської форми правління.

5. О.Кромвель: історичний портрет.

6. Судова реформа Генріха II.

7. Правила контрастїгнатури: історія і сучасність.

8. Вестмінстерська модель: закріплення основ конституційної монархії.

9. Вибірчі реформи ХІХ століття.

10. Види злочинів відповідно до «англосаксонської правди», що тягнуть за собою відповідальність у вигляді смертної кари і конфіскації майна.

11. Характеристика процедури ордалії, що закріплена в «Законах Етельстана».

12. Правовий статус англійської церкви відповідно до Великої Хартії Вольностей 1215 р.

13. Архаїзм як специфічна риса англо-американської буржуазної правової системи.

2. Робота з текстами документів.

1. Використовуючи текст документу «Хабеас корпус акт» визначить спеціальну процедуру за якою перевіряли законність арешту будь-якого підданого «за кримінальне або таким, що вважається кримінальним діянням» (ст. II, III, V, VI, VII), З'ясуйте, якого роду діяння відповідно до англо-американської системи права визнавались як «фелонія» та «місдімінор». Разом з тим, посилаючись на текст «Хабеас корпус акт» знайдіть обґрунтування підтвердження ряду положень, котрі увійшли в світову практику як принципи: гарантій недоторканості особи, швидкого справедливого правосуддя на основі «належної правової процедури», дотримання законності при затриманні та ін.

2. Опанувавши основні конституційні акти Англії поясніть в чому полягає принцип незмінності суддів, що залишаються на своїй посаді, «поки вони поведуться добре». Обґрунтуйте свою думку посилаючись на норму права того періоду.

3. Визначить інститут кримінального права закріплений в ст. 17 «Правди короля Етельберта»

Заповніть таблицю:

Еволюція державного ладу Великої Британії

Зміст	X–XIII ст. ст.	XIV– XV ст. ст.	XVI–XVIII ст. ст.
Глава держави			
Повноваження глави держави			
Органи центрального управління			
Органи місцевого самоврядування			
Судова система			
Роль королівського законодавства у правовому регулюванні			

Правовий статус британського монарха

Права	Обов'язки

Виборчі реформи XIX століття в Англії

	1832 р.	1867 р.	1884-1885 р.
Перерозподіл виборчих округів			
Розширення виборчого корпусу	графства	графства	графства
	міста	міста	міста

3. Складіть схему за однією з обраних тем:

1. Етапи розвитку англійської феодальної держави.
2. Державний механізм конституційної монархії в Англії.
3. Система державного устрою нової Великобританії.
4. Державний лад Англії в період абсолютизму.
5. Місцеві органи влади і управління в Англії в період абсолютної монархії.
6. Особливості феодального права в Англії.
7. Система злочинів і покарань в Англії.
8. Протекторат О.Кромвеля.

4. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з даної теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10–ти джерел).

5. Здійсніть підбір відеоматеріалів з даної теми (тривалість одного відеосюжету не має перевищувати 10 хв. та мати формат MP4).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Виберіть з перерахованого англійські колонії, котрі отримали місцеве самоврядування, політичну автономію, свої парламенти та уряд

- а) автономії;
- б) заморські території;
- в) протекторат;
- г) домініони.

2. Закон, що містить гарантії недоторканості особи в Англії:

- а) Хабеас Корпус Акт;
- б) Акт про престолонаслідування;
- в) Білль про права;
- г) Петиція про право.

3. Виберіть з переліченого найбільш давню за часом створення колонію Англії:

- а) Американські колонії;
- б) Південна Африка;
- в) Індія;
- г) Ірландія.

4. «Подвійний вотум» в Англії – це:

- а) відхилення законопроекту королем;
- б) необхідність затвердження законопроекту палатою громад і палатою лордів;
- в) повторне відхилення законопроекту палатою громад;
- г) право двічі голосувати за місцем знаходження нерухомості та фактичного проживання.

5. Виберіть з переліченого партію Англії котра виникла в результаті підйому робітничого руху, появи соціалістичних груп та організацій

- а) консервативна;
- б) лейбористська;
- в) ліберальна;
- г) соціал-демократична.

6. «Консолідований акт» в Англії означає:

- а) постанова уряду, затверджена парламентом;
- б) прийнятий обома палатами парламенту і підписаний королем;
- в) спільна постанова короля, парламенту і уряду;
- г) закон, що об'єднує всі попередні законодавчі акти щодо цінової політики.

7. Назвіть установу в Англії що є «Урядом Його Величності»

- а) державний комітет;
- б) кабінет міністрів;
- в) таємна рада;
- г) парламент.

8. Лідером якого руху під час Англійської революції був О. Кромвель?

- а) дигерів;
- б) левеллерів;
- в) індепендентів;
- г) пресвітеріан.

9. Наведіть приклад країни англійської домініону:

- а) Канада;
- б) Кувейт;
- в) Індія;
- г) Єгипет.

10. Символом стабільності Великої Британії є

- а) корона;
- б) парламент;
- в) кабінет міністрів;
- г) місцеве самоврядування.

11. Система правління кабінету міністрів у Великобританії була змінена системою правління:

- а) прем'єр-міністра;
- б) парламенту;
- в) президента;
- г) короля.

12. Виберіть соціальні групи, що склали пресвітеріанські течії пуритан в ході англійської буржуазної революції XVII століття

- а) велика буржуазія і верхівка джентрі;
- б) середні верстви буржуазії і нового дворянства;
- в) ремісники і селяни;
- г) англійське духовенство.

13. З перелічених партій виберіть ту, котра передувала сучасній консервативній партії в Англії

- а) радикальна;
- б) торі;
- в) лейбористська;
- г) віги.

14. Визначить партію Англії середини ХІХ століття котра виражала інтереси землевласницької аристократії та фінансової верхівки

- а) віги;
- б) радикальна;
- в) торі;
- г) лейбористська.

15. Документ «Славна революція», що визначив становище парламенту в системі державних органів після палацового перевороту в Англії це –

- а) Бренденська декларація 1660 р.;
- б) Акт про престолонаслідування 1701 р.;
- в) Хабеас Корпус Акт 1679 р.;
- г) Білль про права 1689 р.

ГЛОСАРІЙ

Абсентеїзм (від лат. *absentis* – відсутній) – прояв байдужого ставлення населення до політичного життя, ухилення від участі в ньому, в тому числі від участі в голосуванні на виборах.

Абсолютна монархія (лат. *абсолют* – необмежений, безумовний) – різновид монархічної форми правління, що характеризується юридичним та фактичним зосередженням всієї повноти державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), а також духовної (релігійної) влади в руках монарха. Абсолютна монархія відрізняється від обмеженої монархії, в якій влада монарха обмежена або юридично, або конституцією.

Англiканство (англiканська церква) – державна церква в Англії, одна з протестантських церков, більш близька до католицької церкви по культурі і організаційних принципах. Виникла в період Реформації ХVІ ст.

Англiканська церква – державна церква Великобританії, що утворилася в ході Реформації з ініціативи правлячих кіл Англії і займає проміжне положення між католицизмом і протестантизмом. У 1534 році англійський парламент проголосив незалежність церкви від Папи Римського і оголосив главою церква англійського короля.

Асизи (лат. *ассайсе* – засідання): 1) у середньовічній Англії – особлива форма судового позову та постанов королівської влади. 2) В Англії також

виїзний суд із участю присяжного. 3) У середньовічній Західній Європі зібрання феодалів.

Аторней (англ. attorney) – довірений представник, захисник інтересів довірителя (в Англії)

Білль (англ. Bill) – У Великобританії, США, Канаді та інших англомовних державах – законопроект, внесений до розгляду законодавчих органів, а також назва деяких конституційних актів (наприклад, Білль про права).

Британська співдружність націй – створена в 1931 р Об'єднання домініонів Британської імперії; в 1947 р перетворено в Співдружність.

Велика ремонстрація (The Grand Remonstrance) – акт прийнятий Довгим парламентом 22 листопада 1641 р. один з найбільш значних документів першого етапу Англійської революції XVII століття.

Віги (англ. whig) – політична партія в Англії (XVII– XIX ст.), попередниця англійської ліберальної партії. До основного складу вігів входили купці, банкіри, промисловці, багаті землевласники.

«Висока комісія» – у середньовічній Англії надзвичайний суд, що відав питанням церковної політики і розглядав справу про релігійні злочини.

Джентрі – у Англії «нове дворянство», соціальний стан англійського суспільства, не титулована середня й дрібна шляхта.

Довгий парламент – в Англії скликаний в 1640 р революційний парламент, який проіснував аж до 1653 р

Домініон – фактично незалежна держава в складі Британської імперії (нині – у складі Співдружності), що визнає главою держави британського монарха, представленого в домініоні генерал-губернатором.

Едикт – вид особливо важливого королівського (імператорського) закону.

Загальне право (англ. commonlaw) – англійська правова система, вільна від впливу римського права і основана за своїм походженням і джерелами на прецедентному праві, створюване судами в процесі здійснення своєї діяльності. Це означає, що рішення, винесене по якійсь одній справі, обов'язкове для всіх судів рівної та нижчої інстанції при розгляді аналогічних справ.

Закони Етельберта – один із ранніх рукописних законів у Великій Британії.

Закони короля Альфреда Великого (Правди Альфреда) – англосаксонська збірка документів IX століття, що покликана врегулювати феодалні відносини, правове становище церкви у суспільстві, а також ввела штрафні санкції за порушення законів.

Йомени – у феодалній Англії вільні дрібні землевласники, які, у відмінності від джентрі, самостійно займалися обробкою землі.

Індепенденти (англ. independent – незалежний, самостійний) – радикальна релігійно-політичне об'єднання пуритан в період англійської революції XVII ст. (Лідер О. Кромвель). Висловлювали інтереси радикальної

середньої буржуазії, джентрі. Вимагали суворого дотримання свободи совісті та слова, повної незалежності від держави місцевих церковних громад, виступали проти абсолютної монархії і англіканської церкви.

Індульгенція (від лат. милості) – в католицькій церкві повне або часткове прощення слів. В епоху Відродження отримала хибне розуміння індульгенції як відпущення гріхів за гроші незалежно від тайни сповідання.

Інквізиційний процес (судово-слідчий процес) – форма судочинства переважно у кримінальній справі при якій розслідування злочинів здійснюється безпосередньо судом, тобто функції суду, звинувачення і захисту зосереджені в руках одного і того ж органу. Захист відсутній, підсудні самі повинні були довести свою невинність. Перехід від змагального процесу до інквізиційного відбувається у Західній Європі в XII–XIII ст.

Інквізиція (лат. інвектіо – розшук) – У католицькій церкві XIII–XIX ст. судово-поліцейська установа для боротьби з єресями. судочинство велось тайно, з застосуванням тортур. Єретика зазвичай несли покарання у вигляді спалювання на кострі.

Кальвінізм (від соб. Імені Жана Кальвіна 1509–1564) – протестантське віровчення, що виникло в Швейцарії в XVI ст. в ході Реформації і найбільш відповідало інтересам буржуазії того часу. Зі Швейцарії проникло до Франції (гугеноти), Нідерланди, Шотландію та Англію (пуритани). Під прапором кальвінізму проходила англійська буржуазна революція XVII ст.

Канцлер – а) у середні віки – начальник королівської канцелярії та архів. б) голова палати лордів або міністр фінансів у Англії.

Каперство – здійснюється на основі офіційного дозволу на розслідування та залучення приватними морськими судами комерційних протиповітряних судів або судів нейтральних держав, що займаються перевезенням вантажів на користь ворожої держави.

Кнут – в Англії партійний організатор в Палаті громад, що контролює дотримання д Лендлорд (від англ. Landlord) – помічник, великий феодальний землевласник у середньовічній Англії, лорд. Із розвитком капіталістичного аграрного ладу – це найбільший земельний власник у Великій Британії, отримувач земельної ренти, який здає земельні ділянки в оренду фермерам для прибутку.

Констебль – вищий придворний чин у феодальній Англії, первісно – «великий конюший».

Копігольд – у середньовічній Англії форма залежного землеволодіння, при якій безземельні селяни були вимушені орендувати наділи у дворян, зафіксовані в копіях судових рішень манора.

Майорат – форма наслідування майна (перш за все земельної власності), при якому вона повністю переходить до старшого чоловіка із спадкоємців.

Мисдиминор – у кримінальному праві Англії та США категорія найменших небезпечних злочинів, що межують з адміністративними правопорушеннями. Більш небезпечні злочини носять назву фелонія.

Октройована конституція (від фр. *ostroyer* – жалувати, дарувати) – Конституція, дарована владою монарха, а не встановлена парламентом або установчими зборами.

Ордонанси (фр. *ordonnances*) – у ряді держав Західної Європи в XII–XIX ст. королівські укази.

Парламентарна монархія Один з двох видів конституційної монархії (поряд з дуалістичною). Характеризуються тим, що монарх чисто номінально виконує свої функції. Уряд формально і фактично відповідальний перед парламентом, якому відповідно до конституції належить формальне верховенство серед інших органів держави.

Подвійний вотум – недемократичний принцип виборчого права в Англії, за яким землевласнику надавалося право голосувати не лише за місцем проживання, а й за місцем знаходження нерухомої власності; подвійне голосування. Скасовано у 1948 р.

Право справедливості (англ. *Lawwequity*) – Правова система, діюча в Англії з XIV ст. паралельно з системою загального права. Громадяни часто не мали можливості звернутися із позовом до королівських судів. У випадках коли особа незадоволена прийнятим рішенням вона могла звернутися до короля з проханням про «милосердя та справедливості». Такі прохання розглядали в суді лорда-канцлера тому, що цей суд не був пов'язаний з нормами загального права, вважалось, що він керується принципами справедливості (звідси назва «суд справедливості»).

Пресвітеріани – 1) послідовники протестантського віровчення, що виникло в Англії в XVI ст. заперечують єпископську владу і визнають виключно пресвітера (священника); дотримуються ідеї самоврядування церковної громади; 2) у період англійської буржуазної революції XVII ст. – найбільш помірне релігійно-політичне об'єднання пуритан, яке висловлювало інтереси великої буржуазії.

Протекторат (лат. *protector* – покровитель) – форма правління в Англії у 1653–1659 рр., коли на чолі республіки стояв довічний лорд-протектор.

Протестантизм (від лат. – незгодний) – одна з трьох найбільших напрямів християнства (поряд з католицизмом та православ'ям). Попередніми формами протестантизму були лютеранство, кальвінізм, англіканство.

Протестантизм (від середньовічних лат. *protestans* – незгідний) – загальна назва християнських віровчень, що виникли в XVI столітті в результаті Реформації.

Пуритани (від лат. – чистота) – у XVI– XVII ст. назва протестантів, незадоволених реформами, проведеними в Англії в формі англіканства. Послідовники кальвінізму, що вимагали очистити англіканську церкву від старих католицьких обрядів.

Пуритани (від лат. *purus* – чистий) – релігійно-політичний напрямок в Англії (з XVI ст.), спрямований проти абсолютизму і англіканській церкві. Створювали свої церковні громади з виборними пресвітерами, виступали

проти розкоші, проповідували мирської аскетизм, не визнавали постів, святих, вимагали відділення церкви від держави.

Реальна власність – в середньовічній Англії право власності на родову нерухомість, незалежність від короля або інших лордів, а також на феодалні титули.

Рецепція (лат. *rescriptio* – прийняття, прийом) – у широкому розумінні усвідомлене запозичення і освоєння багатства чужої культури з метою збагачення власної. Під рецепцією у вузькому значенні розуміється використання системи римського права в деяких державах Західної Європи.

«Славна революція» – державний переворот в Англії 1688 р., котра завершила спроби реставрації абсолютизму. Торі і віги, об'єднавшись в парламенті, підписали акт про зречення короля Якова II Стюарта і запросили на престол Англії Вільгельма Оранського – зятя Якова II. Ці події привели до встановлення конституційної монархії.

Суд загальних позовів – в середньовічній Англії вищий королівський суд, головним чином у цивільних справах.

Суд королівської лави – в Англії вищий королівський суд у кримінальних справах, а також апеляційний суд у всіх справах.

Сюзерен (фр. *suzerain*) – у Західній Європі в середні віки великий феодал, сеньйор (барон, граф, герцог, князь) якому підпорядковуються залежні від нього васали (дрібніші феодали). Верховним сюзереном зазвичай вважався король.

Сюзеренітет – система особистих відносин та відносин влади, що була характерна для епохи феодалізму, котра виражалась у вигляді договорів між сюзеренами(сеньйорами) та васалами.

Торі (англ. *tory*) – партія в Англії (XVII–XIX ст.), що представляла інтереси землевласників; на її основі створена сучасна партія консерваторів.

Траст – в середньовічній Англії інститут довірчої власності, відповідно одна особа передає іншій особі своє майно з тим, щоб вона використовувала отримане майно в інтересах третьої особи – вигодонабувача.

Тред-юніони (англ. *trade* – ремесло, професія + *union* – об'єднання, союз) – професійні спілки в Англії; об'єднують робітників не за виробничою ознакою, а за професіями.

Фолькленд– в середньовічній Англії земельне володіння вільного общинника.

Фрігольд– землеволодіння в середньовічній Англії, спадкове або довічне; могло бути лицарським, селянським, міським, церковним. Селяни–фрігольдери володіли особистою свободою, мали фіксовану ренту, право заповіту, відчуження землі, захисту в королівських судах.

Фунт стерлінгів – англійська грошова одиниця дорівнює 20 шилінгам (240 пенсам – 1 фунт срібла).

Хартія (грец. *chartes* – папір, грамота) – документ публічно-правового і політичного характеру в середні віки та новий час.

«Habeas Corpus Act» – законодавчий акт, що був прийнятий парламентом Англії 27 травня 1679 року, є складовою частиною Конституції Великої Британії. Визначає правила арешту та притягнення до суду обвинуваченого в злочині, надає суду право контролювати законність затримання та арешту громадян, а громадянам – вимагати початку такої процедури (відомої під латинською назвою Habeas Corpus).

Ценз (лат. census – оцінка, оцінене майно) – у період феодалізму в Західній і Центральній Європі – регулярний фіксований оброк (продуктами або грошима), який платили феодально-залежні селяни сеньйору; чинш.

Шериф – в середньовічній Англії – представник короля в графстві, який володів вищою фінансовою, судовою, військовою і політичною владою в графстві.

Щитові гроші – військовий податок в середньовічній Англії XII–XIV ст., Стягувався з власників феодів замість особистої військової служби.

ТЕМА 8. ДЕРЖАВА І ПРАВО ФРАНЦІЇ У НОВИЙ ТА НОВІТНІЙ ЧАС

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

Перш за все, слід визначити цілі і завдання революції, а потім з'ясувати, що вона носила буржуазний характер. Даючи характеристику основним течіям: фельянам, жирондистам і якобінцям необхідно визначити соціальну базу цих угруповань, їх бачення перспектив розвитку революції і майбутнього державного устрою Франції.

Також важливо дати характеристику наступних етапів: Конституційний, жирондистська республіка, якобінська диктатура, термідоріанська республіка, Імперія Наполеона Бонапарта. У кожному з етапів необхідно вказати систему органів влади і управління, основні документи, прийняті владою і дати їм характеристику. Слід приділити увагу реставрації Бурбонів і встановленні легітимної монархії, Революції 1848 р. і проголошення Другої республіки, встановлення другої імперії і відновлення республіки. Особливу увагу необхідно приділити Паризькій Комуні і з'ясувати відмінність цієї форми правління від всіх раніше існуючих.

Щоб розкрити питання про долю Третьої республіки у Франції в Новітній час, необхідно згадати період нової історії, так як Третя республіка утворилася саме в цей період, в ньому ж були прийняті основні конституційні акти. Покажіть відміну республіки в період нової та новітньої історії. Аналізуючи процес утворення Четвертої республіки і її Конституцію 1946р. важливо підкреслити наявність світових тенденцій: збільшення ролі виконавчої влади і демократизацію виборчої системи. Розглядаючи розвиток П'ятої республіки, слід проаналізувати Конституцію 1958 р. Характеризуючи законодавчу, виконавчу і судову владу, зверніть увагу на відміну їх від системи Четвертої республіки.

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Знання конкретного матеріалу з історії Французької революції XVIII ст. та державно-правового розвитку Франції у XIX – початку XX ст. дозволяють розширити свій світогляд, розвинути логічне та асоціативне мислення, усвідомити закономірності генези та еволюції нових історичних форм суспільного життя та значення при цьому ідеологічних, соціально-економічних та політичних факторів.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

1. Конституція Франції 1791 р.: загальна характеристика, державний лад.
2. Організація влади і законодавство в період якобінської диктатури у Франції (1793 – 1794 рр.).
3. Основні інститути приватного права по Французькому цивільному кодексу 1804 р.
4. Три основні етапи Великої французької революції 1789 – 1794 рр.
5. Друга республіка у Франції. Конституція 1848 р.
6. Третя республіка у Франції. Конституційні закони 1875 р.
7. Четверта республіка у Франції. Державний лад по Конституції 1946 р. Конституційні реформи 1951 і 1954 рр.
8. П'ята республіка у Франції (1958 р. – наші дні). Основні положення Конституції 1958 р.
9. Основні ідеї конституцій Франції 1791 р. і 1795 р.
10. Реставрація монархії Бурбонів.
11. Причини виникнення Паризької комуни. Паризька комуна як форма органів самоврядування у Франції.
12. Еволюція французького права у XX ст.
13. Політичний портрет Шарля де Голля.
14. Конституційно-політичний розвиток Франції в XIX в.
15. Лідери якобінської диктатури.
16. Конституція 1852 р. і державний лад Другої імперії.
17. Армія і поліція в системі бонапартизму.
18. Наполеон Бонапарт як імператор і людина.
19. Політичний портрет Франсуа Міттерана.
20. Формування партійної системи Франції після Другої Світової війни.

2. Заповніть порівняльну таблицю.

Назва основного етапу розвитку Франції у XVIII – XIX ст.	Зміст етапу та його хронологічні рамки
Конституційний	
Жирондистська республіка	
Якобінська диктатура	
Термідоріанська республіка	
Імперія Наполеона	
Легітимна монархія	
Друга республіка	
Друга імперія	
Паризька Комуна	
Третя республіка	

3. Складіть схему за однією з обраних тем:

1. Державний лад якобінської структури у Франції.
2. Конституція Франції 1791 р.
3. Державні органи Паризької Комуні (1871 р.).
4. Вищі державні органи влади та управління в імперії Наполеона (1799 – 1814 рр.).
5. Вищі державні органи влади та управління Другої Французької Республіки (1848 – 1852 рр.).
6. Вищі державні органи влади та управління Франції у Новітній період.

4. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з даної теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10-ти джерел).

5. Здійсніть підбір відеоматеріалів з даної теми (тривалість одного відеосюжету не має перевищувати 10 хв. та мати формат MP4).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Члени політичного угруповання в період Великої французької революції, що відстоювали інтереси найбільш радикально налаштованої середньої та дрібної буржуазії, селянства – це:

- а) якобінці;
- б) жирондисти;
- в) фельяни;

г) духовенство.

2. Коли Наполеона I було проголошено імператором:

- а) 1704 р.;
- б) 1750 р.;
- в) 1804 р.;
- г) 1894 р.

3. Члени політичної партії, що під час Великої французької революції представляли інтереси ліберальної торговельно-промислової буржуазії, це:

- а) парламентаристи;
- б) фельяни;
- в) роялісти;
- г) жирондисти.

4. Кодексом Наполеона прийнято називати:

- а) Торговий кодекс 1807 р.;
- б) Цивільний кодекс 1804 р.;
- в) Кримінально–процесуальний кодекс 1808 р.;
- г) Кримінальний кодекс 1810 р.

5. Конституція реставрованої 1814 р. монархії Бурбонів у Франції мала назву:

- а) Хартія 1814 р.;
- б) Протокол 1814 р.;
- в) Трактат 1814 р.;
- г) Комюніке 1814 р.

6. Назва державного ладу у Франції, що встановився після Липневої революції 1830 р.:

- а) Липнева конфедерація;
- б) Липнева імперія;
- в) Липнева республіка;
- г) Липнева монархія.

7. У 1946 р. після тривалих обговорень було прийнято нову конституцію Франції. Ця подія знаменувала створення:

- а) Другої республіки;
- б) Третьої республіки;
- в) Четвертої республіки;
- г) П'ятої республіки.

8. Розпад Французької колоніальної імперії відбувся у:

- а) XVII ст.;
- б) XVIII ст.;
- в) XIX ст.;
- г) XX ст.

9. Одним з найвідоміших лідерів якобінців був:

- а) Робесп'єр;
- б) Наполеон Бонапарт;
- в) Філіп II;
- г) Мартін Лютер.

10. Затверджений у лютому 1810 р. й набув чинності з 1 січня 1811 р.:

- а) Французький аграрний кодекс;
- б) Французький кримінальний кодекс;
- в) Французький сімейний кодекс;
- г) Французький адміністративний кодекс.

11. Два періоди правління у Франції (паризьке муніципальне правління 1789–1794 та революційний уряд Парижа 1871 року) мають назву:

- а) Прованська комуна;
- б) Версальська комуна;
- в) Паризька комуна;
- г) Франкська комуна.

12. Політичний режим, що установився у Франції після 1799 року називався:

- а) чартизм;
- б) кальвінізм;
- в) бонапартизм;
- г) парламентаризм.

13. Прихильник монархії у Франції – це:

- а) рояліст;
- б) імперіаліст;
- в) жирондист;
- г) парламентарист.

14. Об'єднання в складі Франції (метрополія, заморські департаменти і території, колишні французькі колонії), створене у 1958 р., мало назву:

- а) французький консорціум;
- б) французька співдружність;
- в) французький альянс;
- г) французька спілка.

15. Складовою частиною Конституції Франції 1958 р. є декларація:

- а) ООН про права людини 1949 р.;
- б) прав людини і громадянина 1793 р.;
- в) прав людини і громадянина 1789 р.;
- г) незалежності 1776 р.

ГЛОСАРІЙ

Бонапартизм – політичний режим, що установився у Франції після 1799 р. Сильна, одноосібна диктаторська влада (різновид авторитаризму) трималася на персональному авторитеті Наполеона I Бонапарта, силі армії та міцному державному апараті.

Генеральні Штати – вища дорадча представницька рада в Королівстві Франція між 1337 та 1789 рр. Генеральні штати скликалися королем для вирішення важливих державних питань у випадку політичних криз: військових, дипломатичних або фінансових. Скликання Генеральних штатів проводилося, виходячи із загального принципу, за яким піддані корони не тільки платники податків, а й вільні люди, а тому без їхньої згоди неможливо вимагати від них додаткових внесків. На відміну від парламенту Генеральні штати не мали законодавчої влади. Король не повинен був скликати їх регулярно.

Декларація – документ, офіційна заява, де проголошуються основні принципи зовнішньої та внутрішньої політики держави чи програмні положення партій та організацій.

Декрет – нормативно-правовий акт, постанова органу влади або посадової особи.

Директорія – уряд Французької республіки в останній період Французької революції 1789–1799 рр.

Друга республіка (1848–1852 рр.) – проголошення 25 лютого 1848 р. Франція проголошена республікою другий раз за всю історію країни. Ця система влади трималася до 14 січня 1852 р., коли Луї Наполеоном Бонапартом було відновлено монархічну форму правління.

Імперія – це велика монархічна держава, на чолі якої стоїть імператор. Також велика імперіалістична держава, яка має колонії. Історична форма державного утворення, що включає в себе силоміць приєднані (підкорені) інші народи та території.

Комуна – термін, який залежно від контексту може означати: 1. Ідейну громаду людей, які живуть спільно, що мають загальні інтереси, власність, ресурси і, у найбільш радикальних комунах, загальну роботу і дохід; взагалі колектив осіб, що об'єдналися для спільного життя на засадах спільності майна і праці; 2. Адміністративно-територіальну одиницю місцевого управління у Франції.

Конвент – законодавчий орган Франції під час Великої французької революції (1792–1795 рр.).

Легітимна монархія (1814–1830 рр.). Після відмови Наполеона від влади на французький престол був зведений представник «легітимної» (законної) династії Бурбонів – Людовик XVIII (1814–1821 рр.).

Мандат – повноваження, надані виборному органу або посадовій особі за підсумками виборів.

Муніципалітет – термін, який залежно від контексту може означати: 1. Орган місцевого самоврядування; 2. Адміністративну одиницю найнижчого рівня у Франції та багатьох інших країнах.

Народний фронт – коаліція лівих політичних партій і рухів, у тому числі Французької комуністичної партії (ФКП), Французької секції Робітничого Інтернаціоналу (СФІО) та Партії республіканців, радикалів і радикал-соціалістів, що перебувала при владі у Франції з 1936 по 1937 рр.

Національні збори – або законодавчий орган, або нижня палата двопалатного законодавчого органу в деяких країнах. Найбільш відомими Національними зборами, і першим законодавчим органом, відомим під цією назвою, були Національні збори, засновані під час Французької революції в 1789 р.

П'ята республіка – політичний режим, установлений Конституцією 1958 р., що її підготував уряд Шарля де Голля в інтересах великого монополістичного капіталу. Схвалена на референдумі і вступила в дію 5 жовтня 1958 р.

Паризька комуна – муніципальне правління Парижа в 1789–1794 рр. Паризька комуна – революційний уряд Парижа під час подій 1871 р.

Перша республіка – офіційно «Французька республіка», період французької історії з 1792 по 1804 рр. Республіку було проголошено 21 вересня 1792 р. під час Французької революції; у той день формально було зміщено Людовика XVI.

Президентська республіка – форма державного правління, за якої державна влада здійснюється шляхом надання президенту великого кола повноважень, що зокрема передбачає з'єднання в руках президента повноважень глави держави і глави уряду.

Президентсько–парламентська республіка – форма правління, вид змішаної республіки, за якої глава держави (президент) особисто пропонує склад уряду (насамперед кандидатуру прем'єр-міністра), який підлягає обов'язковому затвердженню всім парламентом.

Природні права людини (громадянські, особисті) – це права, які надаються людині з народження, необмежені нічим та ніким. Вони є першочерговими, а всі інші – є похідними від них. Дані права в жодному разі не залежать від держави або ступеня її демократичності. Це права, надані природою і супроводжують особу до самої смерті.

Просвітництво – широка ідейна течія, яка відображала антифеодальний, антиабсолютистський настрій освіченої частини населення у другій половині XVII –XVIII ст.

Режим Віші – офіційна назва Французької держави; колабораціоністський уряд Франції, сформований після поразки у війні з нацистською Німеччиною (1940 р.). Існував з 1940 по 1944 рік.

Роялісти – прихильники монархічної форми правління, монархісти. При цьому, роялісти підтримують конкретного монарха. Найчастіше термін рояліст застосовується до прихильників поточного режиму, або режиму, який недавно був повалений, щоб утворити республіку.

Сенат – одна з законодавчих палат парламенту, судова колегія при вищих судах, або найвищий суд.

Третя республіка – конституційний лад Франції, прийнятий 4 вересня 1870 р.

Трибунал – надзвичайний суд, нерідко (але не обов'язково) військовий, так чи інакше протиставлений регулярним судам загальної юрисдикції.

Установчі збори – виборні тимчасові збори представників народу, покликані виробити або змінити конституцію держави і, таким чином, на правовій основі оформити новий державний і суспільний устрій.

Фельяни – політичне угруповання у Франції під час Великої французької революції, що виступали за конституційну монархію. Представляли інтереси великої буржуазії. До повалення монархії (10 серпня 1792 року) фельяни були фактично правлячою партією. Після повалення монархії вони влились у лави контрреволюції. Відомі фельяни: Лафайєт, Барнав, Дюпор, брати Ламеті.

Четверта республіка – період французької історії з 1946 по 1958 рр. Конституція була прийнята 13 жовтня 1946 р. обраними у тому ж році Установчими зборами, близька до Конституції Третьої республіки, яка характеризувалася наявністю парламентського ладу, слабкою владою президента республіки.

Якобінська диктатура – період найвищого піднесення Великої французької революції, найбільших глибоких перетворень в країні, але водночас і період масових репресій і розправ зі справжніми і вигаданими ворогами республіки.

ТЕМА 9. ДЕРЖАВА І ПРАВО США У НОВИЙ ТА НОВІТНІЙ ЧАС

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

При вивченні даної теми здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на особливості формування правової системи США починаючи з XVII століття в умовах розвитку світового колоніалізму. Враховуючи процес виникнення і розвиток держави великий вплив на її правову систему мало

загальне англійське право, тому США має аналогічну структуру загального права і відноситься до англо-американської правової сім'ї. Доречним при вивченні даної теми з'ясувати етапи формування правової системи США, поділу джерел права на нормативні і доктринальні, визнання за судовим прецедентом статусу норми права, співвідношення судового прецеденту і законодавчого акту, а також визначити, що являє собою делеговане законодавство і місце правового звичаю в системі джерел американського права.

Необхідно розглянути передумови, характер, рушійні сили, основні етапи Війни за незалежність, що знайшли своє відображення в Декларації незалежності 1776 р., Статтях конфедерації 1781 р., Конституції 1787 року і Біллі про права 1791 р

Вивчаючи положення Декларації незалежності та перші конституції американських штатів необхідно зупинитися на створенні в ході війни за незалежність континентальних конгресів. Дані конгреси фактично стали першою організаційно-правовою формою об'єднання колоній. Розгляньте як вирішувались питання на I–III конгресах. Продемонструйте тенденцію розширення повноважень конгресу при: формулюванні єдиної політики колоній; закріпленні прав колоністів; створенні спільних організаційних структур.

Аналізуючи Декларацію незалежності, виділіть в ній головні смислові частини. Простежте зв'язок «невід'ємних прав» американців з природно-правовою теорією, як обґрунтовували і відстоювали проголошений в ній принцип рівності, чи поширювався даний принцип на рабів, індіанців. і т.д. Стосовно до другої і третьої частин Декларації визначить, як розкривається в ній принцип народного суверенітету.

Декларація свідчить, що колонії мали свої конституції в формі хартій, дарованих королем; виборні легіслатури могли приймати закони, що діють на території колонії, якщо вони затверджувалися губернатором. З'ясуйте коло обов'язків і повноважень останнього.

У колоніях була створена своя судова система, в т.ч. суди присяжних визначте їх правовий статус і компетенцію. Що вважали колоністи, як пряме порушення короною закріплених хартією прав і свобод американців. Визначить підстави колоністів права на опір? Зверніть увагу на те, що до середини 70-х рр. американці наполягали приналежності до підданства англійському королю, як і самі англійці, відповідно вимагали свого представництва в британському парламенті.

Особливу увагу необхідно приділити вивченню положень Конституції США 1787 р., котра з поправками діє й сьогодні. Свій демократичний характер конституція набула після внесення перших десяти поправок, так званого «Білля про права» 1791 р., в якому закріплені демократичні права і свободи, гарантії недоторканності особи і житла. Прочитайте і визначить основні етапи створення Конституції США 1787 р. Ознайомтеся з політичними поглядами видатних діячів того часу – Д. Локка,

Т. Джефферсона, Дж. Вашингтона, О. Гамільтона, Дж. Медісона, Дж. Джея, це істотно збагатить уявлення здобувачів вищої освіти про мотивації положень Конституції. Разом з тим, проаналізуйте, які демократичні положення Декларації незалежності і конституцій штатів не були включені до неї. Важливо також усвідомити форму державного устрою, взаємини між штатами і федерацій. Слід, однак, пам'ятати, що з захистом прав людини засновники Конституції пов'язували механізми захисту самої демократичної конституції, а вищі органи влади та управління були побудовані на основі принципу поділу влади з системою «стримувань і противаг».

Розглядаючи один з основних конституційних принципів – принцип федералізму, що отримав назву «дуалістичного», вивчіть розділ 8 ст. 1 Конституції США, а також поправку X 1791 р. Верховенство федерального права по відношенню до права штатів закріплено у ст. 6 Конституції США.

Подальший розвиток держави було обумовлено протиріччями між Північню і Півднем країни і особливо яскраво це протиріччя проявилось під час Громадянської війни.

Війна за незалежність набула революційного характеру, і перемога в цій війні, а отже означало набуття незалежності та створення сприятливих умов для розвитку промислової революції.

Встановіть сутність процесу монополізації економіки і його особливості в США в зазначений період.

Вивчення «Нового курсу Ф. Рузвельта» краще всього почати із з'ясування причини, сутності і наслідків «Великої депресії». Самостійно знайдіть і опрацюйте «Послання Ф.Д. Рузвельта Конгресу» розкрийте первісну сутність програми «Нового курсу». Постарайтеся встановити, які політико-праві підстави його здійснення були до початку реформ, а які довелося створювати вже під час проведення. Зверніть увагу на рішення Верховного суду США 1935-1936 р. в якими визнав неконституційними положення основних законів «Нового курсу Ф. Рузвельта».

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Оволодіння значним матеріалом щодо боротьби англійських колоній в Північній Америці за незалежність, (що поклало початок національно-визвольному руху проти колоніалізму в світі), перемога над наймогутнішою державою того часу і утворення своєї незалежної держави – США. Знання конкретного матеріалу з XIX - початку XX ст., особливо подій Громадянської війни та її наслідків. знання конкретного матеріалу щодо особливостей державно-правового розвитку США у XX з початку XXI ст. дозволяє розширити свій світогляд, розвивати логічне та асоціативне мислення, усвідомити закономірності еволюції американського суспільства до сучасної правової держави.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1 Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Передумови характер, рушійні сили, основні етапи Війни за незалежність.
2. Континентальні конгреси: історія створення, тенденції розширення повноважень, створення спільних організаційних структур.
3. Декларація незалежності і перші конституції американських штатів.
4. Спадковість ідей теорії природного права в «Декларації незалежності».
5. Генеза теорії поділу влади і федералізму в Конституції США 1787 р.
6. Система «стримувань і противаг» у Конституції США 1787 р
7. Історичний портрет видатного державного і політичного діяча США: Джордж Вашингтон, Бенджамін Франклін, Джеймс Медісон, Едмунд Дженінгс Рендолф, Томас Вудро Вільсон, Авраам Лінкольн. (за вибором здобувача вищої освіти).
8. Ку-Клус-Клан – терористична організація з расистськими поглядами.
9. Підстави і порядок збільшення суб'єктів федерації США.
10. Сутність процесу монополізації економіки та його особливості в США даного періоду.
11. Еволюція антимонопольного законодавства в США у ХХ столітті.
12. «Білі колонії» в Північній Америці: система управління, правові інститути, права і свободи мешканців колоній.
13. Антимонопольне законодавство США: історико-правові аспекти.
14. Кримінальне і цивільне законодавство в сучасних США.
15. Роль претендента в договірних зобов'язаннях федерацій.
16. Делеговане законодавство, як джерело цивільного права США.

2. Робота з текстами документів.

1. Назвіть органи державної влади відповідно до «Статей конфедерації». Визначить та порівняйте межі компетенції органів влади конфедеративного союзу і органів влади штатів.

2. Відповідно до «Статей конфедерації» визначить перелік органів котрим належало виняткове право вирішення питань війни і миру.

3. У тексті Конституції США 1787 р. знайдіть статті, що закріплюють:

- а) форму правління;
- б) форму державного устрою;
- в) принцип поділу влади.

3. Складіть схему за однією з обраних тем:

1. Конституція США 1787 р.
2. Основні поправки до конституції США.
3. Державний устрій за конституцією США.
4. Колоніальний поділ США у Північній Америці
5. Судова система США.
6. Кабінет президента США.
7. Управлінський апарат Білого дому.
8. Виконавче управління президента США

4. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з даної теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10-ти джерел).

5. Здійсніть підбір відеоматеріалів з даної теми (тривалість одного відеосюжету не має перевищувати 10 хв. та мати формат MP4).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Рабство в США було ліквідовано с прийняттям XIII поправки до конституції у

- а) 1863 р.
- б) 1862 р.
- в) 1865 р.
- г) 1885 р.

2. Президент США відповідно до Конституції 1789 р. обирався:

- а) всім народом.
- б) палатою представників.
- в) виборщиками штатів.
- г) конгресом США.

3. Назвіть систему в США, котра дозволяє нейтралізувати узурпацію влади будь-якою гілкою влади

- а) виборча система.
- б) обмеження влади президента терміном на 4 роки.
- в) система конституційного нагляду.
- г) система «стримування і противаг».

4. Назвіть автора американської Декларації незалежності 1776 р.

- а) Б. Франклін.
- б) Дж. Адамс.
- в) Дж. Вашингтон.
- г) Т Джефферсон.

5. Назвіть президента при якому в США було скасовано рабство

- а) Дж. Вашингтон.
- б) В. Вільсон.
- в) Т. Рузвельт.
- г) А. Лінкольн.

6. Дуалізм американської конституції означає:

- а) систему поділу влади.
- б) поділ компетенції федерального уряду і уряду штатів.
- в) існування двопалатного парламенту (конгресу).
- г) структуру американської конституції, що складається із тексту і 10 поправок (Біль про права).

7. назвіть першого Президента США

- а) Б. Франклін.
- б) А. Гамільтон.
- в) Дж. Вашингтон.
- г) Т Джефферсон.

8. «Новий курс», що покликаний вивести США з кризи був розроблений при президенті

- а) Ф. Рузвельт
- б) Т. Рузвельт
- в) Г. Гувере
- г) Дж. Вашингтон

9. Під лобізмом розуміють

- а) передвиборчу агітацію
- б) підкуп державних посадовців
- в) конфронтацію політичних груп в конгресі
- г) політику впливу неурядових організацій на державні органи

10. Конституційне обмеження терміну перебування на посаді президента США було запроваджено у:

- а) 1946 р.
- б) 1951 р.
- в) 1961 р.
- г) 1967 р.

11. Система прецедентного права має місце в

- а) США, Великобританія;
- б) Великобританія, Японія;
- в) США, Японія;

г) Німеччина, Франція.

12. Система права в США виражається у створенні

- а) делегованого законодавства;
- б) Єдиного торговельного кодексу;
- в) консолідованих актів
- г) Федерального зібрання законів

13. Американська система антитрестовського законодавства базується на принципі:

- а) судового переслідування
- б) вільної діяльності монополії
- в) прямої заборони домовленостей
- г) контролю за діяльністю і покарання за зловживання

14. II поправка Конституції США про право народу зберігати і носити зброю була прийнята в:

- а) 1791 р.
- б) 1804 р.
- в) 1865 р.
- г) 1919 р.

15. Держава Сполучені Штати Америки була утворена у

- а) 1776 р.;
- б) 1781 р.;
- в) 1787 р.;
- г) 1791 р.

ГЛОСАРІЙ

«Антитрестовське законодавство» – законодавство, спрямоване на неприпустимість монополізації ринку США.

Аболіціоністи – прихильники скасування рабства у США.

Акт про гербовий збір (коротка назва англ. *Stamp Act of 1765*; повна – англ. *Duties in American Colonies Act 1765*) – британський нормативний акт, прийнятий у 1765 р. стосовно Тринадцяти колоній. Згідно з цим актом за кожну торговельну угоду (випуск газети, книги, гральних карт, оформлення або засвідчення документа, і навіть публікацію оголошення) — північноамериканські колоністи зобов'язані сплачувати податок Великій Британії. У такий спосіб Англія намагалась поповнити опустілу казну.

Аторней – чиновник, який виступає від імені держави в судових справах. У США - глава Мін'юсту, генеральний аторней.

Бостонське чаювання – американські колоністи 16 грудня 1773 р. у відповідь на дії Британського уряду, знищений вантаж із 342 ящиків чаю, що

належав Англійській Ост-Індській компанії в Бостонській гавані. Дана подія, стала початком американській революції, і є символічною в американській історії.

«Велика Депресія» – після періоду «нової ери» в історії США, котрій притаманний значний економічний розвиток. Тривала з жовтня 1929 р. до 1933 р. Основною причиною «Великої Депресії» називають кризу перевиробництва.

Гомстед – ділянка землі, яка за законом 1862 р. надавалася кожному американському громадянину для освоєння малонаселених земель, розвитку фермерського господарства в США.

Гомстед-акт – Закон, за яким кожен міг купити за символічну плату ділянку землі в 65 га. (1862р.). Мета – зупинити поширення рабства на Півночі.

Декларація незалежності Сполучених Штатів підписана 1776 року в Америці – документ, що був прийнятий 4 липня 1776 р. Другим Континентальним конгресом північноамериканських колоній Великої Британії Який проголосив незалежність тринадцяти колоній у Північній Америці від Королівства Великої Британії.

Колоніст – представник метрополії в колонії на протигагу аборигенам (переважно в античних колоніях; в Новий час вживається термін *колонізатор*)

Конгрес США – вищий орган законодавчої влади США, який утворює разом з виконавчою (Президент США) і судовою (Верховний суд США) гілками влади Федеральний уряд США.

Конфедеративні Штати Америки – самопроголошена незалежна держава на півдні Сполучених Штатів Америки. Виникла внаслідок відокремлення південних штатів, що намагалися зберегти рабовласницьку систему. Це призвело до Громадянської війни між Північчю й Півднем.

Конфедерація – форма державного устрою, при якій держави, утворюють конфедерацію, зберігають незалежність (суверенітет) і об'єднуються для координації деяких своїх дій (зовнішньополітичних, військових та ін.)

Легіслатури – назва законодавчих органів у США і деяких інших державах.

Лобісти – уповноважені монополій у конгресі США, які шляхом підкупу і шантажу захищали інтереси своїх господарів.

Лоялісти – прихильники англійської королівської влади у США в період боротьби за незалежність колоній (XVIII ст.)

«Маккартизм» – політика переслідування прогресивних організацій і діячів у США в період «холодної війни».

«Міссурійський компроміс» – договір Півночі і Півдня про те, що всі новоутворені штати на північ від 36'30' будуть вільними від рабства.

Метрополія – самостійна одиниця розселення, яка має свої колонії.

Неолібералізм – напрямок в економічній науці і практиці господарської діяльності, що має в основі принцип саморегулювання економіки, вільної від зайвої регламентації.

Новий курс – заходи із запровадження централізованого планування і стимулювання економіки США, що здійснювались адміністрацією президента США Франкліна Делано Рузвельта задля подолання Великої депресії в період між 1933 р. і 1940 р.

«Новий курс Рузвельта» – політика президента США Рузвельта, спрямована на подолання економічної кризи 1929-1933 рр., головним напрямком якої було державне регулювання економічних відносин.

Нуліфікація – право штатів США ігнорувати рішення центральної федеральної влади, якщо вони суперечили конституції

Штат США – одна з складових адміністративно-політичних одиниць, чий суверенітет поділяється з федеральним урядом Сполучених Штатів. Через поділ суверенітету між американським штатом і федеральним урядом США, американець є одночасно громадянином федеральної республіки і штату його проживання.

ТЕМА 10. ДЕРЖАВА І ПРАВО НІМЕЧЧИНИ У НОВИЙ ТА НОВІТНІЙ ЧАС

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

У першу чергу слід звернути увагу на процеси формування державності та системи права, органів та механізмів управління німецької імперії часів О. фон Бісмарка. Центральне місце в державно-правовій системі Великої німецької імперії займав канцлер. Визначить його функції та повноваження, аспекти реформаторської діяльності.

Зверніть увагу на трактування поняття «Версальський мирний договір» та визначить юридичні наслідки його підписання для Німеччини. Встановіть причини утворення Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії та проаналізуйте її програму. Визначить юридичні підстави встановлення фарерського режиму, зокрема такі, як скасування посади президента та сконцентрування влади в руках А. Гітлера, довічного рейхсканцлера. Проаналізуйте характерні риси тоталітарної централізованої системи управління німецької держави.

Розкриє основні правові аспекти Потсдамської декларації. Знайдіть самостійно варіанти трактування понять «демилітаризація», «декартелізація», «денацифікація» та «демократизація» як основних принципів політики союзників по відношенню до Німеччини. Встановіть юридичні наслідки проведення перших демократичних виборів, після фашистської диктатури, в Німеччині восени 1946 р. Проаналізуйте зміст Конституції ФРН 1949 р., використовуючи фрагменти джерела з хрестоматії. Зверніть особливу увагу на

трактування в Конституції основних прав та свобод, ознак державного ладу ФРН, засадничі принципи конституційного ладу ФРН, що знаходять своє вираження в системі найвищих органів державної влади: бундестагу, бундесрату, президента, уряду та органів правосуддя.

На основі нормативних актів ФРН, встановіть причини об'єднання Німеччини у жовтні 1990 р. Проаналізуйте діяльність Конституційної комісії, котра працювала над внесенням поправок до Конституції. Поміркуйте над сучасними проблемами та тенденціями державно-правового розвитку ФРН.

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Вивчення теми має вагомим теоретичне, загальнометодологічне та практичне значення. Аналіз особливостей державотворчих процесів у німецькій державі у новий та новітній період дозволить сформуванню у юристів розуміння державно-правової системи, специфіки функціонування органів та механізмів управління суспільством через відповідні структурні утворення. У майбутній професійній діяльності будуть в нагоді знання про генезу процесів формування та реалізації європейської законодавчої бази.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Революційні події 184 – 1849 рр. у Німеччині.
2. Соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток Німецьких держав у 50 – 60-х роках XIX ст.
3. Політика О. фон Бісмарка щодо об'єднання Німеччини.
4. Франко-німецька війна та утворення Німецької імперії.
5. Північно-німецький союз у системі міжнародних відносин.
6. Спільне та відмінне між нацистським та фашистським тоталітарними режимами.
7. Нацистська система законодавства у довоєнний період (1933 – 1939 рр.).
8. Таємна політична поліція Третього Райху як засіб терору проти німецького населення.
9. Нацистський окупаційний режим: сутність та характерні ознаки.
10. Колабораціонізм як юридичний феномен.
11. Суть та значення «берлінського питання» на засіданні Ради Безпеки ООН 1948 року.
12. Основний закон ФРН: основні риси, структура і зміст.
13. Права людини і права громадян у Основному законі ФРН.
14. Роль канцлера в системі органів державної влади ФРН.

15. Нова східна політика ФРН.
16. Сутність німецького федералізму.
17. Різновиди управління і місцевого самоврядування ФРН.
18. Реформаторська політика уряду Г. Коля.
19. Сучасні проблеми міжнародної політики Німеччини (1991 – 2018 рр.)
20. Федеративна республіка Німеччина на рубежі століть.

2. Складіть схему повноважень органів державної влади ФРН:

- законодавчі органи (бундесрат і бундестаг), їх повноваження і співвідношення;
- президент і його повноваження;
- федеральний канцлер і його компетенція

3. Складіть порівняльну таблицю за однією з обраної тем:

1. Права громадян за Веймарською конституцією 1919 р. та Основним законом ФРН 1949 р.
2. Повноваження органів державної влади і управління за Основним законом ФРН 1949 р.

4. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з даної теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10-ти джерел).

5. Здійсніть підбір відеоматеріалів з даної теми (тривалість одного відеосюжету не має перевищувати 10 хв. та мати формат MP4).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Юридичні дії пруського короля в умовах розгортання революції 1848 – 1849 рр. у Німеччині?

- а) скликав рейхстаг для управління державою;
- б) запровадив загальний виборчий закон;
- в) надав автономію слов'янським народам, що проживали на території Пруського королівства;
- г) запровадив суд присяжних.

2. Розташуйте в логічній послідовності юридичні факти, що передували початку революцій в Європі у 1848 – 1849 рр.:

- а) народні виступи та демонстрації;
- б) криза недовиробництва;
- в) революція;

г) проголошення конституції.

3. Які юридичні наслідки мала франко-пруська війна 1870 – 1871 рр.?

- а) укладення мирного договору між Францією і Пруссією;
- б) створення об'єднаної Німецької імперії;
- в) великі втрати армій обох воюючих сторін та підготовка до подальших військових дій;
- г) поразка пруських військ та подальша роздробленість німецьких територій.

4. Які юридично значущі дії поклали початок Листопадовій революції 1918 р. у Німеччині?

- а) повстання моряків у м. Кіль;
- б) виступ «спартаківців» у м. Берліні;
- в) «пивний путч» у Мюнхені;
- г) соціалістична демонстрація у Веймарі.

5. Визначте хронологічну послідовність:

- а) Й. Сталін став лідером більшовицької партії;
- б) А. Гітлер призначений на посаду рейхсканцлера;
- в) Б. Муссоліні офіційно проголосив курс на створення «корпоративної держави» в Італії;
- г) П. де Рівера здійснив переворот і встановив свою військово-монархічну диктатуру в Іспанії.

6. Укладення якого нормативного акту передувало встановленню східних кордонів між Польщею та УСРР?

- а) Радомирський пакт;
- б) Анतिकомінтернівський пакт;
- в) Мюнхенська угода;
- г) Ризький мирний договір.

7. У якій формі передбачалася післявоєнна допомога Німеччині за планом Маршалла?

- а) у формі прямої грошової допомоги;
- б) у формі постачання продуктів і товарів першої необхідності та промислового обладнання;
- в) у формі інвестицій та кредитів у промисловість цих держав;
- г) допомога Німеччині не передбачалась.

8. Яка юридично значуща подія відбулася у Німеччині 7 жовтня 1949 р.:

- а) утворилася ФРН;
- б) утворилася НДР;
- в) проголошення Конституції;
- г) було збудовано «Берлінський мур».

9. Федеральний уряд Німеччини це:

- а) вищий орган виконавчої влади Федеративної Республіки Німеччина;
- б) вищий орган законодавчої влади Федеративної Республіки Німеччина;
- в) вищий орган судової влади Федеративної Республіки Німеччина;
- г) юстиція Федеративної Республіки Німеччина.

10. У який із нижчезазначених періодів при владі в Німеччині (ФРН) перебував уряд канцлера В.Брандта?

- а) 1949 – 1963 рр.;
- б) 1963 – 1966 рр.;
- в) 1969 – 1974 рр.;
- г) 1974 – 1975 рр.

11. Яка подія сталася в історії Німеччини 18 вересня 1973 р.?

- а) було підписано мирний договір між ФРН та СРСР;
- б) було підписано мирний договір між ФРН та НДР;
- в) ФРН та НДР були прийняті в ООН;
- г) ФРН увійшла до ЄС.

12. Хто із перерахованих канцлерів Німеччини (ФРН) започаткував політику неоконсерватизму?

- а) А. Гітлер;
- б) К. Аденауер;
- в) Г. Коль;
- г) Г. Шредер.

13. Хто став першим канцлером новоутвореної держави ФРН?

- а) К. Аденауер;
- б) Л. Ерхард;
- в) О. Гротеволь;
- г) В. Брандт.

14. Кого називають «батьком» т.зв. «німецького економічного дива»?

- а) Л.Ерхарда;
- б) Г.Коля;
- в) Г.Шредера;
- г) О. Гротеволья.

15. Яка із вказаних дат є днем об'єднання двох Німеччин (ФРН та НДР) в єдину державу?

- а) 3 жовтня 1990 р.;
- б) 3 жовтня 1991 р.;
- в) 3 жовтня 1992 р.;

г) 8 листопада 1993 р.

ГЛОСАРІЙ

Авторитаризм (від лат. *Auctoritas* – влада, вплив) – характеристика особливих типів недемократичних режимів, заснованих на необмеженій владі однієї особи або групи осіб при збереженні деяких економічних, цивільних, духовних свобод для громадян.

Анексія (лат. *adnectere* – приєднувати) – насильницький акт приєднання державою всієї або частини території іншої держави в односторонньому порядку. За міжнародним правом анексія – один з видів агресії, що тягне за собою міжнародно-правову відповідальність.

Аншлюс (нім. *Anschluß*, аншлюс – приєднання, союз) – ідея об'єднання Австрії з Німеччиною, а саме – анексія Австрії Німеччиною 12-13 березня 1938 року.

Геноцид (від грец. *Γένος* – рід, плем'я і лат. *Caedo* – вбиваю) – дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку.

Демілітаризація (роззброєння) – ліквідація військових укріплень і споруд на певній території, а також заборона тримати на цій території збройні сили на підставі договору між зацікавленими державами (у міжнародному праві).

Диктатура (лат. *dictatura*) – форма правління, при якій вся повнота державної влади належить одній особі – диктатору, групі осіб одного соціального прошарку («диктатура пролетаріату»).

Експансія – розширення сфери панування, впливу, поширення будь-чого за існуючі межі (територіальна, економічна, політична Е.).

Мілітаризація (озброєння) – підпорядкування економіки, політики і суспільного життя держави військовим цілям.

Нацизм – ідеологія і політика, основою яких є ідея винятковості національних пріоритетів і національної зверхності, трактування нації як вищої форми суспільства.

Ратифікація (лат. *ratificatio* від *ratus* – вирішене, затверджений + *facere* – робити) – процес надання юридичної сили документу (наприклад, договору) шляхом затвердження його компетентним органом кожної зі сторін. До ратифікації такий документ, як правило, не має юридичної сили і не обов'язковий для сторони, що не ратифікувала документ.

Репарація (від лат. *reparatio* – відновлення) – форма матеріальної відповідальності суб'єкта міжнародного права за шкоду, заподіяну в результаті вчиненого ним міжнародного правопорушення іншому суб'єкту міжнародного права, зокрема, відшкодування державою відповідно до мирного договору або інших міжнародних актів шкоди, заподіяної їм державам, які зазнали нападу. Обсяг і характер репарацій повинні визначатися відповідно до нанесеним матеріальним збиткам (принцип пропорційності).

Виплата репарації може здійснюватися у вигляді грошової або іншої матеріальної компенсації чи у вигляді одночасної реституції і компенсації збитків.

Сепаратний мир – мирний договір, укладений одним із учасників воюючою коаліцією без відома і згоди союзників.

Тоталітаризм (від лат. *totalis* – весь, цілий, повний; лат. *Totalitas* – цілісність, повнота) – політичний режим, який прагне до повного (тотального) контролю держави над усіма сторонами життя суспільства. У порівняльній політології під тоталітарною моделлю розуміється теорія про те, що фашизм, сталінізм і, можливо, ряд інших систем були різновидами однієї системи – тоталітаризму.

ТЕМА 11. ДЕРЖАВА І ПРАВО ЯПОНІЇ ТА КИТАЮ У НОВИЙ ТА НОВІТНІЙ ЧАС

Методичні поради щодо підготовки до даної теми

Передусім слід визначити політичні та соціально-економічні наслідки політики «самоізоляції» для японського суспільства у Новий час. Розкрити історичне значення «відкриття» Японії. Проаналізувати основний зміст Ансейської угоди.

Зверніть увагу на суть системного реформування японського суспільства у XIX ст. Сформулюйте причини та наслідки революції Мейдзі, а також функції та повноваження імператора Японії. Розкрийте причини запровадження єдиної недиференційованої за станом системи державних законів і судів, сутність та принципи нової виборчої системи. Дайте характеристику основним положенням Конституції 1889 р. У тексті Основного закону знайдіть підтвердження факту відсутності виборчих прав у жінок та військовослужбовців. Визначить права та обов'язки японських підданих.

Розкриє суть державно-правових перетворень у п.п. XX ст. А саме, причини скасування майнового виборчого цензу в 1925 р., прийняття репресивного закону «Про охорону громадського порядку» або так званого закону «Про небезпечні думки». Охарактеризуйте причини встановлення профашистської диктатури в Японії та наслідки мілітаризації державної економіки та утворення поліцейсько-бюрократичних органів влади.

Дайте загальну характеристику розвитку японської держави після Другої світової війни, зокрема Японії в умовах окупації. Відповідно до джерела, проаналізуйте зміст нової Конституції Японії 1947 р. Поміркуйте над причинами збереження інституту імператора як «символу держави та єдності нації» у XX ст. Охарактеризуйте політичний та правовий розвиток держави на сучасному етапі: проблеми, перспективи, стратегічні завдання.

Визначить специфічні та загальні риси розвитку Китаю після його «відкриття». Відповідно до джерела, проаналізуйте зміст нової Конституції Китаю. Розкриє основні періоди державно-правових перетворень Китаю у ХХ столітті. Дайте характеристику політичного та правового розвитку держави на сучасному етапі: проблеми, перспективи, стратегічні завдання.

Роль і значення теми для майбутньої професійної діяльності

Вивчення теми має вагоме теоретичне, загальнометодологічне та практичне значення. Аналіз особливостей державотворчих процесів у Японії та Китаю у ХІХ-ХХ столітті дозволить сформувати у юристів розуміння державно-правової системи, специфіки функціонування органів та механізмів управління суспільством через відповідні структурні утворення. У майбутній професійній діяльності будуть в нагоді знання про генезу процесів формування та реалізації східноазійської законодавчої системи.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати на вибір реферат, презентацію, есе чи наукові тези доповіді за однією з рекомендованих тем. Тема для написання есе та наукових тез доповідей додатково узгоджується з викладачем.

Рекомендовані теми:

1. Особливості розвитку держав Сходу у Новий час.
2. Суспільний та державний лад Японії у Новий час.
3. Державно-правовий устрій Японії у «закритий» період.
4. Зміст та значення Конституції Японської імперії 1889 р.
5. Народна війна у Китаї 1850 – 1864 рр. проти іноземних колонізаторів.
6. Причини поразки державних реформ у Китаї кінця ХІХ ст.
7. Зміни в японській політичній системі після першої світової війни: встановлення військово-монархічного режиму, спільне та відмінне від фашистського режиму.
8. Вплив європейського парламентаризму на формування японської політичної та правової системи. Конституція 1947 р. Особливості японської монархії.
9. Міжнародні передумови створення Китайської Народної Республіки.
10. Причини та юридичні наслідки так званого «Руху 4 травня» у Китаї.
11. Особливості внутрішньої політики уряду Чан Кайші.
12. Радянсько-китайські міждержавні взаємовідносини 1930-х – 1950-х років.
13. Проблеми китайсько-індійських політичних взаємовідносин у першій половині ХХ століття.
14. Внутрішня політика Ден Сяопіна.
15. Соціалістичний Китай: характерні та особливі риси режиму.
16. «Культурна революція» в Китаї (1958 – 1976 рр.), Конституція

1975 р. та їх негативні наслідки.

17. Особливості зовнішньої політики Мао Цзедуна.
18. Особливості внутрішньої політики Мао Цзедуна.
19. Соціально-економічні і політичні зміни у китайському суспільстві наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.
20. Особливості зовнішньої політики КНР за головування Ху Цзімтао.

2. Складіть дві порівняльні схеми повноважень органів державної влади Японії та Китаю у Новітній час

3. Складіть порівняльну таблицю за однією з обраних тем:

1. Права громадян за Конституцією Японської імперії 1889 р. та Конституцією 1947 р.
2. Повноваження органів державної влади і управління за Основним законом Китаю 1975 р.

4. Здійсніть підбір джерел наукової та навчальної літератури з даної теми, які вийшли протягом останніх 5-ти років (не менше 10-ти джерел).

5. Здійсніть підбір відеоматеріалів з даної теми (тривалість одного відеосюжету не має перевищувати 10 хв. та мати формат MP4).

6. Підготуйте тестові завдання з даної теми (не менше 15 запитань).

7. Вирішити тестові завдання:

1. Джерелами права феодальної Японії були:

- а) Коран та Артхашастра;
- б) зводи законів династій Вей та Тан;
- в) звичаєве право;
- г) зводи законів «Тайхоре», «Уложення періоду дзеей».

2. Теократична монархія існувала в:

- а) Японії після перевороту Тайка;
- б) Японії за часів сегунату Токугави;
- в) Індії періоду правління Аурангзеба;
- г) Арабському халіфаті.

3. У якому році Японія вийшла із Ліги Націй:

- а) 1933 р.;
- б) 1937 р.;
- в) 1947 р.;
- г) 1958 р..

4. У якому році відбувся початок широкомасштабної війни Японії в Китаї (захоплення японськими військами Тяньцзіня, Пекіна, Шанхая і Нанкіна):

- а) 1937 р.;
- б) 1939 р.;
- в) 1941 р.;
- г) 1945 р.

5. У зовнішній торгівлі другої половини ХХ ст. японський уряд проводив політику:

- а) лібералізації;
- б) консерватизму;
- в) меркантилізму;
- г) безмитної торгівлі.

6. Суть Меморандуму Танаки проти США полягала в:

- а) усуненні американської присутності в Японії та впливу на Далекому Сході;
- б) торгівельній угоді;
- в) безмитній торгівлі;
- г) оголошенні війни Японією США.

7. Угода «Про боротьбу проти Комуністичного Інтернаціоналу» між Німеччиною та Японією мала другу назву:

- а) Фашистський пакт;
- б) Антикомінтернівський пакт;
- в) Меморандум Танака;
- г) угода мікадо.

8. Остаточне завершення формування «осі Берлін – Рим – Токіо» відбулось у:

- а) 1933 р.;
- б) 1937 р.;
- в) 1941 р.;
- г) 1942 р.

9. Утворення Китайської Народної Республіки було проголошено у:

- а) 1947 р.;
- б) 1949 р.;
- в) 1950 р.;
- г) 1951 р.

10. Політика реформ Мао Цзедуна названа:

- а) «великий стрибок»;
- б) «економічне диво»;

- в) «азійський злет»;
- г) «китайське диво».

11. Японське «економічне диво» це:

- а) потужні американські інвестиції в японську економіку;
- б) стрімкі темпи зростання японської економіки;
- в) винайдення робототехніки;
- г) розвиток нанотехнологій.

12. Суть «Великого стрибка» у Китаї полягала у:

- а) форсованій індустріалізації;
- б) створенні на селі «народних комун»;
- в) воєнізація праці;
- г) форсованій побудові комунізму та індустріалізації.

13. З ім'ям якого китайського правителя пов'язаний процес «культурної революції» у Китаї:

- а) Мао;
- б) Цин;
- в) Вей;
- г) Ши.

14. Ліквідувати наслідки політики «культурної революції» у Китаї вдалось завдяки кардинальним реформам, проведеним у:

- а) 1973 та 1984 рр.;
- б) 1964 та 1990 рр.;
- в) 1978 та 1993 рр.;
- г) 1978 та 2003 рр.

15. Назвіть главу КНР, що був визнаний у 2010 році найвпливовішим лідером світу:

- а) Ху Цзімтао;
- б) Чан Кайши;
- в) Ден Сяопін;
- г) Мао Цзедун.

ГЛОСАРІЙ

Меморандум Танаки, 1927 р. – таємне звернення прем'єр-міністра Японії Танаки Гітті до Імператора Сьова з детальним планом завоювання Китаю, а в подальшому і всієї Азії.

«Вісь Берлін – Рим – Токіо» – агресивний блок, створений ініціаторами гонки озброєнь (Німеччиною, Італією та Японією) з метою насильницького поділу світу.

Антигітлерівська коаліція – це воєнно-політичне об'єднання держав і народів, які під час Другої світової війни боролися проти нацистів Німеччини, фашистів Італії, мілітаристів Японії.

Операція «Перл-Харбор», грудень 1941 р. – напад Японії на американську військово-морську базу в Тихому океані Перл-Харбор, у результаті якої було потоплено п'ять лінкорів, ще три сильно пошкоджені; японці втратили 55 осіб, американці — 2400 осіб.

Деколонізація – ліквідація колоніального володарювання й надання політичної незалежності колишнім колоніям.

Японське «економічне диво» – потужні темпи зростання японської економіки (11 % на рік) протягом 1955 – 1973 рр.

«План Ідзангі» – програма повоєнного подвоєння національного прибутку, розрахована на 10 років. Згідно з його положеннями Японія мала посісти провідне місце у світі в окремих галузях економіки, значно підвищити якість товарів, отримувати прибутки за рахунок експорту; план передбачав різке зниження податків та ставок банківських кредитів, завдяки чому в державі мала зрости ділова активність.

«Великий стрибок» Китаю – курс на форсовану індустріалізацію: різке збільшення видобутку вугілля та виплавки чавуну за рахунок будівництва кустарних доменних печей (так звана «мала металургія»); створення на селі «народних комун», у власність яких перейшли не тільки засоби виробництва, а й свійська худоба, посуд, хатнє начиння; безоплатний і зрівняльний розподіл продовольства; воєнізація праці й побуту.

«Культурна революція» (1966 – 1967 рр.): створення молодіжної організації хунвейбінів («червоногвардійців») та цзаофанів («бунтарів»), які громили культурні та освітні установи в пошуках ворогів Мао; розправа над вищими посадовцями; виселення жителів міст «на перевиховання» у віддалені села тощо.

Рекомендовані критерії оцінювання самостійної роботи

Максимум 30 балів	
Підбір джерел наукової та навчальної літератури з даної теми	до 5 балів
Робота з текстами документів (вирішення задач)	до 5 балів
Підготовка презентації, відеосюжету з навчальної теми чи з окремого питання	до 5 балів
Складання схеми, таблиці, кросворду, тестових завдань з теми	до 5 балів
Участь у конференціях, круглих столах, підготовка наукових доповідей, есе та статей	до 15 балів
Виконання самостійних завдань (за узгодженням з викладачем та відповідно до програми курсу)	до 10 балів

Рекомендована література

1. Основна:

- 1.1. Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / Л. М. Бостан, С.К. Бостан. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730 с.
- 1.2. Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Л. М. Бостан, С.К. Бостан. – Запорізький юридичний ін-т. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 698 с.
- 1.3. Быковская Ю.В. Социальная политика в органах внутренних дел зарубежных стран [Электронный ресурс]: монография/ Быковская Ю.В.— Электрон. текстовые данные. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2014. –143 с.
- 1.4. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Одеська національна юридична академія. — 5 вид., перероб. і доп. / В.П. Глиняний. – К.: Істина, 2005. – 768 с.
- 1.5. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник / А.В. Грубінко. – Тернопіль, 2010. – 392 с.
- 1.6. Закони Хамурапі: Практикум / Укладач канд. істор. наук Д. Г. Каюк. – Д.: Юрид. акад. М–ва внутр. справ, 2005. – 188 с.
- 1.7. История государства и права зарубежных стран : учеб. пособие / Симонишвили Л.Р. - М. : МФПА, 2011. - 279 с.
- 1.8. История государства и права зарубежных стран : учебник. В 2т. Т. 1 : Древний мир и Средние века / Отв. ред. Н.А. Крашенинникова, О.А. Жидков. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: НОРМА : ИНФРА-М, 2010. - 719 с.
- 1.9. История государства и права зарубежных стран: учебник. В 2т. Т. 2 : Современная эпоха / Отв. ред. Н.А. Крашенинникова. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: НОРМА : ИНФРА-М, 2010. - 815 с.
- 1.10. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: Навч. посіб. / Упоряд. Г. І. Трофанчук. – К.: ЮрінкомІнтер, 2008. – 352 с.
- 1.11. Історія держави і права зарубіжних країн: Словник–довідник / Укладач канд. істор. наук Д. Г. Каюк. – Д.: Юрид. акад. М–ва внутр. справ, 2003. – 196 с.
- 1.12. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія: навч. посіб. / ред.. Гончаренко В.Д. – К.: Ін Юре, 2002. – 268 с.
- 1.13. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник / Під загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Джузи О. М. – К., 2000. – 552 с.
- 1.14. Крашенинникова Н. А. История государства и права зарубежных стран. Древний мир и Средние века / Н.А. Крашенинникова. – М.: Норма, 2004. – 167 с.
- 1.15. Крестовская Н. М. История государства и права зарубежных стран. Практикум. / Н.М. Крестовская. – Х.: Одиссей, 2002. – 312 с.
- 1.16. Кузьминець О.В. Історія держави і права зарубіжних країн (схеми, коментарі, термінологічний словник). Навч. посібник. / О.В. Кузьминець, Є.С. Дурнов, Ю.В. Сокур. –К. : – 2012. – 242 с.

1.17. Макаrchук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посіб. – 5 вид., доп. / В.С. Макаrchук. – К.: Атіка, 2006. – 616 с.

1.18. Макаrchук В.С. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб.: Курс лекцій / В.С. Макаrchук. – Ірпінь, 2001. – 584 с.

1.19. Музыченко П. П. История государства и права зарубежных стран. В 2 ч. / П.П. Музыченко. – Х.: Одиссей, 2003. – 288 с.

1.20. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Римське приватне право. Академ. Курс. Львівський нац. ун-т ім. Франка. – Вид. дім Ін юре, 2012. – 392 с.

Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части: Учебник / под ред. И.Д. Козочкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.

1.21. Орленко В. І. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. – 2-ге вид., стер. / В.І. Орленко, В.В. Орленко.– К.: Видавець Паливода А.В., 2007. – 212 с.

1.22. Талдикін О.В. Держава і право Давнього Сходу: структурно-логічні схеми і таблиці. / О.В. Талдикін. – Д.: Дніпр. держ. універ. внутр. справ, 2016. – 134 с.

1.23. Талдикін О. В. Всесвітня історія держави та права в структурно-логічних схемах і таблицях: Навч. посібник. – Вступ до історії держави і права зарубіжних країн. / О.В. Талдикін, А.В. Самотуга. – Д.: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2005. – 233 с.

1.24. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 400 с.

1.25. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 3-е видання, стереотипне. / Н.М. Хома. – Львів: «Новий світ – 2000», 2008. – 480 с.

1.26. Хома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. / Н.М. Хома. – К.: «Каравела», Л.: «Новий світ – 2000», «Магнолія плюс», 2003. – 388 с.

1.27. ХРЕСТОМАТИЯ по истории государства и права зарубежных стран (Древность и Средние века) : учеб. пособие / Сост. В.А. Томсинов. - М. : ЗЕРЦАЛО-М, 2012. - 549с.

1.28. Чуткий А. І. Історія держави і права зарубіжних країн. Навч. посіб. / А.І. Чуткий. – Ніжин: Видавництво НДУ, 2007. – 354 с.

1.29. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / О.О. Шевченко. – К.: Вен турі, 1997. – 364 с.

1.30. Шевченко С. С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. / С.С. Шевченко. – К., 1997. – 376 с.

2. Допоміжна:

2.1. Briggs, P. Making American foreign policy: President-Congress relations from the Second World War to the post-Cold War era Text. / P. Briggs. N.Y.: Rowman a. Littlefield Publishers, 1995. - xiv, 251 p

2.2. Korniienko A. Economic Integration of the Countries of Central and Eastern Europe (late 20th – early 21st century) // The Fifth International conference on development of historical and political sciences in Eurasia : Proceedings of the Conference (July 25, 2015). «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. 2015. – P. 15-20.

2.3. Henshall N. Early modern absolutism 1550-1700: political reality or propaganda?//Asch R.G. Duchhardt H. Der Absolutismus ein Mythos? Weimar; Wien, 1996. S.25-53.

2.4. Henshall N. Early modern absolutism 1550-1700: political reality or propaganda?//Asch R.G. Duchhardt H. Der Absolutismus ein Mythos? Weimar; Wien, 1996. S.25-53.

2.5. Henshall N. The myth of absolutism Change and Continuity in Early Modern European Monarchy. London New York, 1992. 245p.

2.6. Henshall N. The myth of absolutism Change and Continuity in Early Modern European Monarchy. London New York, 1992. 245p.

2.7. Stephan A. Americanisation and Anti-Americanism: the German Encounter with American Culture after 1945. New York, 2008.

2.8. Woods R. FDR's New Economic Order Text. / R. Woods // FDR's World: War, Peace and Legacies. N.Y.: Palgrave MacMillan, 2008. P. 175-191.

2.9. Ахмедов, Айбек Шухратович. Ханафитская школа мусульманского права: противоречия и разногласия в ранней мусульманской юриспруденции / Ахмедов Айбек Шухратович // История государства и права : научно-правовое издание. – 2010. – № 24. – С. 43-47. – Библиогр. : с. 47.

2.10. В.В. Маклаков. Конституції зарубіжних держав: Навчальний посібник. – 2-е вид., виправ. і доп. / В.В. Маклаков. – М.: Видавництво БЕК. – 1996. – 584 с.

2.11. Васянович, Ольга Анатоліївна. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман / О. А. Васянович // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – Вип. 39. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2008. – С. 93-98.

2.12. Ведерникова О.Н. Современные уголовно-правовые системы: типы, модели, характеристика // Государство и право. – 2004. – № 1. – С. 68-76.

2.13. Византийский словарь: в 2 т. / [сост. Общ. Ред. К.А. Филатова]. СПб.: Амфора. ТИД Амфора: РХГА: Издательство Олега Абышко, 2011, т. 2, 848 с.

2.14. Галюк С.Є. Роль мусульманського права в інтеграції ісламського суспільства: історичні та цивілізаційні аспекти // Вісник Академії адвокатури України. – 2007. – № 2. – С. 35-39.

2.15. Гороховська О.В. Посягання на життя за кримінальним правом Англії, Франції та ФРН // Держава та регіони. – 2001. – № 1. – С. 95-100. Грищук В.К. Питання кримінальної відповідальності

2.16. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства / В. Г. Графский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : НОРМА, 2007. – 252 с.

2.17. Грушевой А.Г., Грушевая Е.П. Некоторые исторические и правовые аспекты римской провинциальной политики в конце Республики и в эпоху Ранней Римской империи (II – I вв. до н. э.) // Древнее право. IVSANTIQUUM № 1(9). 2002. – М.: Спарк, 2002. – С. 126 – 132.

2.18. Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем: Матеріали міжнар. наук. конф. 17-20 жовтня 2000 р. / НАНУ; Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького. – К., 2000. – 405 с.
Уголовное законодательство зарубежных стран (Англия, США, Франция, Германия, Япония) : Сб. законодат. материалов / под ред. И.Д.Козочкин. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – 352 с.

2.19. Альбрехт П.-А. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / П.-А. Альбрехт: пер. с нем. Г.Г.Мошак. – Одесса: Астропринт, 2006. – 160 с

2.20. Ивашкевич Е.Ф. И24 История государства и права зарубежных стран : история государства и права древнего мира : методические рекомендации / Е.Ф. Ивашкевич. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2014. – 52 с.

2.21. Історія держави і права [текст] : Навчальний посібник / І. І. Дахно. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 658 с.

2.22. Кириченко В. Є. Велика хартія вольностей – міф чи право – погляд з континенту // Права людини та основоположні свободи: історія та перспективи розвитку (до 800-річчя Великої хартії вольностей): матеріали XXXIII міжнародної історико-правової конференції 17–20 вересня 2015 р., с. Коблеве. – Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2015. – 430 с., С. 15 – 21.

2.23. Конституции государств ЕвропейскогоСоюза [Текст] : Учебник / ред. Л. А. Окуньков. – М. : НОРМА–ИНФРА–М, 1999. – 816 с.

2.24. Конституции стран СНГ и Балтии [Текст] / сост. Г. Н. Андреева. – М. :Юристъ, 1999. – 640 с.

2.25. Конституції зарубіжних країн. Навчальний посібник. / Серьогін В.О., Коломієць Ю.М., Марцеляк О.В. та ін. / За заг.ред. Серьогіна В.О. – 2009. –664 с.

2.26. Конституції зарубіжних країн та України [Текст] :навчально–методичний довідник / М. І. Малишко. – К. : МАУП, 1999. – 72 с.

2.27. Конституційне законодавство зарубіжних країн [Текст] : хрестоматія: навч. посібник / упор. В. О. Ріяка, К. О. Закоморна. – К. :ЮрінкомІнтер, 2007. – 384 с.

2.28. Конституційне законодавство зарубіжних країн [Текст] :Хрестоматія: Навчальний посібник. / упор. В. О. Ріяка та ін. – К. : ЮрінкомІнтер, 2007. – 382 с.

2.29. Корнієнко А. Федеральний устрій як система державотворення: світовий досвід // Інтелігенція і влада (Одеса, 20-23 травня 2014 р.) : Збірник статей. – Одеса : Астропринт, 2014. – С. 115-120.

2.30. Кудрявцева Т.В. Народный суд в демократических Афинах/Т. В. Кудрявцева. – СПб.: Алетейя, 2008. – 464 с.

2.31. Куценко О. Докази і доказування у праві середніх віків (феодалному праві) / Вісник прокуратури. – 2012. – № 4/5. – С. 182-196. – Бібліогр.: с. 196.

2.32. Маймескулов Л.М. Афіни // Юрид. енциклопедія: В 6 т. Т. 1: А-Г. – К. : Укр. енциклопедія, 1998. – С. 171-173

2.33. Малишко В. М. Велика хартія вольностей 1215 року і становлення конституційного права в США // Права людини та основоположні свободи: історія та перспективи розвитку (до 800-річчя Великої хартії вольностей): матеріали XXXIII міжнародної історико-правової конференції 17–20 вересня 2015 р., с. Коблеве. – Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2015. – 430 с., сс. 36–43.

2.34. Міжнародної науково-практичної конференції присвячена 70-й річниці заснування ООН. – К., 2015. – С. 59-63.

2.35. Н.Г. Яцишин Практиум з історії держави і права зарубіжних країн. / Н.Г. Яцишин. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. – 274с.

2.36. Недилько Ю.В. Толкование правовых норм и его значение для развития древнегреческой юриспруденции / Современное право: науч.-практ. журнал. – 2012. – № 6. – С. 151-154.

2.37. Парсонс Т. Система современного общества. – М.: “Юристъ”, 1997. – 270 с.

Боев Ю.О., Боева СЮ. Економічна історія: Західна Європа, Японія, США: навч. посіб. – К.: Вища школа, 2004. – 174 с.

2.38. Поєдинюк В. С. Панівні верстви населення в імперіях Карла Великого та Київської Русі [Текст] / В. С. Поєдинюк // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – Вип. 30. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2005. – С. 773-776.

2.39. Покровский И. А. История римского права. Классика российской цивилистики. / И.А. Покровский. – М.: Статут, 2004. – 484 с.

2.40. Попсуєнко, Л. О. Система покарань у стародавніх франків за "Салічною правдою" [Текст] / Л. О. Попсуєнко // Актуальні проблеми держави і права. Вип.18. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – С. 177-181.

2.41. Резнік О.І. Право Стародавньої Греції, Реформи Солона / Актуальні пробл. теорії та іст. прав людини, права і держави: Матеріали II Всеукр. наук. конф. молодих науковців, аспірантів і студентів, Одеса, 5-6 груд. 2003 р. – Одеса: Юрид. л-ра, 2004. – С. 200-202.

2.42. рого". – Х. : НУ "ЮАУ ім. Я. Мудрого", 2011. – С. 111-113.

2.43. Святоцька В. Адвокатська професія в античних країнах (V ст. до н. е. – V ст. н. е.) // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. Вип. 49. – 2009. – С. 54-59.

2.44. Страхов М.М. Всесвітня історія держави і права / М. М. Страхов. – Вип. 1. Держава і право Стародавнього світу. – Х. : Ун-т внутріш. справ, 1994. – 77 с

2.45. Телькіненна Т. Е. Внутрішньополітичне життя Французької Республіки у дзеркалі російської консервативної публіцистики (кінець XIX–початок XX ст.): / Т.Е. Телькіненна. – Дніпропетровськ: Ліра, 2008. – 198 с.

2.46. Токвиль А. Старый порядок и эволюция. СПб.: Алетейя, 2008. – 249 с.

2.47. Орлов Ю. Г. Внутрішньопарламентська конфронтація у період формування Північнонімецького союзу / Ю. Г. Орлов // Питання державотворення в Україні та зарубіжних країнах на різних етапах історії : матеріали I Всеукр. наук. істор.-прав. конф. молодих учених 1 груд. 2011 р., м. Харків / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого". – Х.: НУ "ЮАУ ім. Я. Мудрого", 2011. – С. 70-72.

2.48. Толкачова Н.Є. Середньовічне королівське право / Вісник. Юридичні науки. – Вип. 52-55. – 2003. – С. 28-33.

2.49. Трикоз Е.Н. Становление системы источников права в Древних Афинах / Известия Высших учебных заведений. Правоведение. – 2007. – № 4. – С. 196-207.

2.50. Филимонова И.В. Юридические фикции в праве стран Запада и Востока: историческое наследие: монография / И. В. Филимонова. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 224 с.

2.51. Ханкевич О.И. Античная демократия / О. И. Ханкевич // Право и демократия. – Вып. 20. – Минск : БГУ, 2009. – С. 150-168.

2.52. Харатян Т. Н. Особливості виникнення державності в Стародавній Греції / Т. Н. Харатян // Питання державотворення в Україні та зарубіжних країнах на різних етапах історії : матеріали I Всеукр. наук. істор.-прав. конф. молодих учених 1 груд. 2011 р., м. Харків; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Муд-

2.53. Хрестоматія по всеобщейисториигосударства и права. Учеб. пособие / Сост. В. Н. Садилов; Под. ред. проф. З. М. Черниловского. – М., 1998. – 642 с.

2.54. Хрестоматія по всеобщейисториигосударства и права. Учеб. пособие / Сост. В. Н. Садилов. – М.: ООО «Велби», 2002. – 526 с.

2.55. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. / О.О. Шевченко. – К.: Вентурі, 1998. – 721 с.

2.56. Шостенко І.І. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч.–метод. посіб. / І.І. Шостенко І.І., О.І. Шостенко. – К.: МАУП, 2003.– 104 с. з іл.

2.57. юридичних осіб в Англії, США, Франції та Республіці Польща // Вісник Академії адвокатури України. – 2007. – № 3. – С. 79-88.

Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за законодавством США та Англії // Університетські наукові записки. – 2009. – № 3. – С. 195-200.

2.58. Яценко С.С. Караність тероризму за кримінальними кодексами деяких європейських та азійських держав // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щоріч. бюл. – Вип. 10. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – С. 129-150.

3. Інформаційні ресурси в Інтернеті:

3.1. Український діловий інформаційний каталог. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udik.com.ua/books/category-21/>

3.2 Навчальні матеріали онлайн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/istoriya/>

3.3. Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/22#mayak>

3.4. Юридична бібліотека. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_dergavy_i_prava_zarubignyh_krajin/

3.5. Український юридичний портал «Радник». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/553-istprava.html>

3.6. Правовий портал Pravodom. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravodom.com/istorja-prava/59>

3.7. Adhdportal. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://adhdportal.com/section_19.html

3.8. Історія держави і права зарубіжних країн. Правові системи країн світу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zen.in.ua/>

Офіційний сайт Британського Парламенту <http://www.parliament.uk/>

3.9. Офіційний сайт Бундестагу Німеччини <http://www.bundestag.de/>

3.10. Офіційний сайт Сенату США <http://www.senate.gov/>

Навчальне видання

Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право», що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти

*Філянiна Людмила Анатолiївна
Завгородня Юлiя Степанiївна
Долгорученко Катерина Олегiївна
Мороз Юлiя Григорiївна*

Редактор, оригiнал-макет – *А.В. Самотуга*

Редакцiйно-видавниче вiддiлення вiддiлу органiзацiї наукової роботи ДДУВС
49005, м. Днiпро, просп. Гагарiна, 26, тел. (056) 370-96-59
Свiдоцтво про внесення до Державного реєстру ДП № 164-р вiд 07.08.2013 р.